

Tuinhistorische verkenning

Klingelbeek
Klingelbeekseweg 21-23 te Arnhem

Gemeente Arnhem

Zeist © 2010,
Debie & Verkuijl Tuinarchitecten BNT

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2	Tuinhistorische gelaagdheid	31
Voorwoord.....	4	6.1 Inleiding.....	31
Samenvatting.....	5	6.2 Huidige terreinsituatie	31
Voorwoord.....	7	6.3 Beplanting en vegetatiestructuur	33
Object landgoed Klingelbeek.....	7	6.4 Andere objecten.....	33
3.1 Objectomschrijving	7	6.5 Vormgeving	34
3.2 Ligging en situatie	8	6.6 Samenvatting en dateringplattegrond.....	34
1.1 Landschappelijke ontstaansgeschiedenis	9	Waardestelling	35
Tuingeschiedenis	12	7.1 Inleiding.....	35
5.1 Klingelbeek vanaf de zestiende eeuw.....	12	7.2 Monumentale waarde van de tuin.....	35
5.2 de zeventiende eeuw.....	13	7.3 Tuinhistorische waardestelling	37
5.3 de achttiende eeuw	14	7.3.1 Algemene cultuurhistorische waarde	38
5.4 de negentiende eeuw	22	7.3.2 Ensemble waarden.....	39
5.5 De twintigste eeuw	28	7.3.3 Tuinarchitectonische waarden.....	40

7.3.4	Tuinhistorische waarden.....	41
7.3.5	Gebruikshistorische waarden	42
7.4	Waarderingsplattegrond.....	44
	Advies tuininrichting.....	45
	literatuurlijst	46
	Gelders Archief	46
	Bijlage 1 Monumentenomschrijving landgoed 'De Klingelbeek'	47
	Bijlage 2 Beschrijving indeling huis door Jan van den Bergh	52
	Bijlage 3 Onderhouds Contract met den hovenier Hermanis.....	53
	Bijlage 4 Chronologisch overzicht eigenaren/bewoners.	54

Voorwoord

Voor u ligt het Tuinhistorische Verkenning van landgoed Klingelbeek aan de Klingelbeekseweg 21 en 23 te Arnhem. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Hylkema Consultants BV, gevestigd te Utrecht. Deze verkenning spitst zich toe op de tuinhistorische ontwikkeling. De Bouwhistorische verkenning van Hylkema Consultants BV geeft een inzichtelijk beeld van de bouwkundige ontwikkeling zodat de architectonische ontwikkeling alleen op enkele essentiële punten voor dit onderzoek aangehaald wordt.

Het rapport beschrijft de tuinhistorische geschiedenis. Allereerst wordt een samenvatting en de algemene gegevens van het object gegeven.

In hoofdstuk 1 wordt een beknopt overzicht van de ontstaansgeschiedenis van het landgoed gegeven waarbij de stedenbouwkundige ontwikkeling en de bewonersgeschiedenis wordt geschetst. Aan de hand van deze ontwikkeling en het aanvullende archiefonderzoek wordt binnen de reikwijdte van dit onderzoek de tuininrichting nader uitgediept.

Hoofdstuk 2 beschrijft de huidige situatie van de tuin. Aan de hand van een dateringskaart wordt geprobeerd de verschillende tuinfasen in beeld te brengen.

Uit deze resultaten is in hoofdstuk 3 een waardestelling geformuleerd en wordt aansluitend een advies opgesteld voor latere tuinrestauratieplannen.

Luchtfoto vanuit het oosten (bron Bing).

Luchtfoto vanuit het westen (bron Bing).

Samenvatting

Zowel de omgeving als huis Klingelbeek en haar tuin kent een lange geschiedenis die vermoedelijk teruggaat tot de spijkerhoeves uit de zestiende eeuw die buiten de stadsomwalling van Arnhem lagen en later omgevormd werden tot buitenplaatsen. Klingelbeek nam een centrale positie in haar gelijknamige buurschap in door de ligging aan de oude veerweg, nu hekenbaar in de oude holle weg, en de doorgaande Utrechtseweg van Wageningen naar Arnhem. De buitenplaats is bewoond geweest door aanzienlijke Arnhemse notabelen die Klingelbeek vooral als buitenhuis gebruikt hebben. Door de buitenplaats naar de mode en smaak van die tijd in te richten heeft Klingelbeek haar representatieve functie goed vervuld. Een belangrijke statusverhogende ingreep was de verlenging van de toegangslaan rond 1724 door de toenmalige eigenaar Godard van Reede van Harreveld. De landschappelijke tuinaanleg is door Gerard Frederik Meybaum na 1812 in gang gezet en heeft de hoofdstructuur van de tuin naar haar huidige vorm getransformeerd. Als gevolg van de vordering van de Duitsers in de 2^e WO. en het gebruik door de Fraters van de O.L. Vrouwe van het H. Hart is de tuin in de tweede helft van de twintigste eeuw aan de Rijnzijde en rondom het huis ingrijpend gewijzigd waarbij een deel van de landschappelijke aanleg uit de negentiende eeuw is verdwenen.

Waardering

Er is zowel een externe als interne waardestelling opgesteld. Bij de externe waardestelling gaat het om de monumentale waarde van het object in relatie met zijn omgeving.

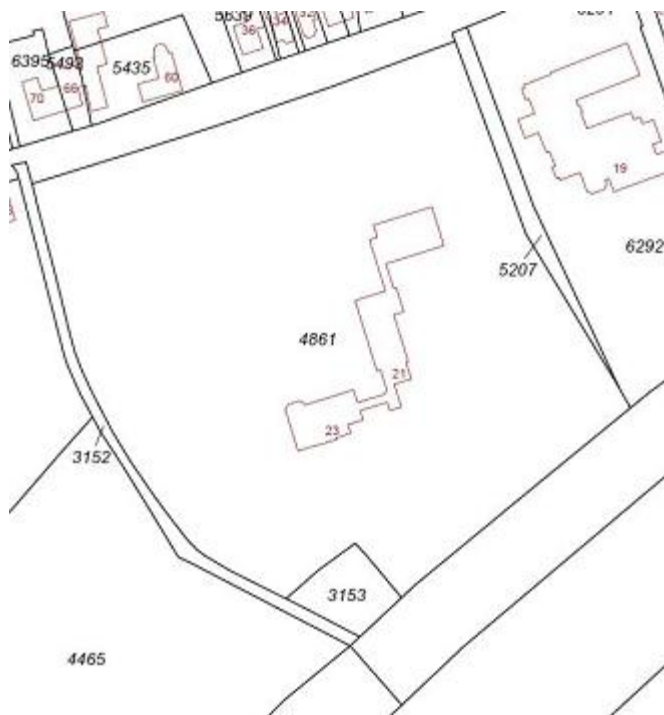
Luchtfoto vanuit het zuiden (bron Bing).

Klingelbeek is voor haar algemeen cultuurhistorische waarde positief beoordeeld, de ensemblewaarde, tuinarchitectonische waarde en tuinhistorie heeft een neutrale-positieve waardering gekregen. De gebruikshistorie is hoog gewaardeerd.

De interne waardestelling brengt het relatieve belang van de onderdelen van een object in beeld. Dit is gedaan aan de hand van een waarderingskaart. De tuinhistorische elementen hebben een positieve monumentenwaarde gekregen, de tuinmuur uit 1952 die als historisch relict verwijst naar de tuinmuur uit 1722, de ronde toegangslaan met het gazon en de monumentale bomen, de vijver en haar slingerpaden zijn enkele tastbare relictten van de Landschappelijke aanleg na 1812 en hebben een positieve waardering gekregen. Vooral de moestuin heeft in de 1724 een belangrijke functie vervuld en is in de huidige structuur nog duidelijk aanwezig en herkenbaar en wordt als een waardevol ruimtelijk element beschouwd. De naoorlogse wijzigingen doen afbreuk aan de landschappelijke aanleg en verstoren de ruimtelijke samenhang tussen de tuin en het huis.

Advies

Puntsgewijs worden hier de belangrijkste monumentale waarden die behouden dienen te blijven aangestipt. Er wordt advies gegeven hoe deze waarden het beste in toekomstige restauratieplannen kunnen worden opgenomen.

Vooraanzicht Martenshuis (bron Utrechts Archief inv.nr. 59402).

Voorwoord

Object	landgoed Klingelbeek
Adres	Klingelbeekseweg 21-23 6812 DE Arnhem
Kad.Gemeente	Arnhem
Kad.Sectie/nr.	P/4861
Perceelsgrootte	m ²
Monumentenstatus	Gemeentelijk monument
Monumenten-omschrijving	Object van belang voor Arnhem wegens zijn architectonische, historische en situeringwaarde. De totale monumentenbeschrijving is opgenomen in de bijlage.

3.1 Objectomschrijving

'Rondom het huis bevindt zich een grote, parkachtige tuin, waarin diverse oude elementen bewaard zijn gebleven. Het voorterrein wordt ingenomen door een groot, cirkelvormig grasveld, dat twee rondlopende oprijlanen scheidt. Belangrijk onderdeel in de tuin is een forse gebogen vijverpartij (ten westen van het huis), welke in aanleg uit de eerste helft van de 19de eeuw kan dateren. Op een kaart uit omstreeks 1840 is op deze plaats reeds een vijverpartij aanwezig. Het geheel wordt gevoed door de "welle", een grotendeels ondergronds verlopende waterstroom vanaf het hoog gelegen Mariëndaal. In de tuin voorts vele monumentale loof- en naaldbomen (onder meer forse rode en groene beuken, paardekastanjes, eiken, treurbomen, ginkgo's, etc.), waarvan verschillende van 19de eeuwse oorsprong. De forse rode beuk in de voortuin is 130 jaar oud. Daarnaast kent de tuin een rijke

plantengroei. Aansluitend op de tuinmuur aan de zijde van de Klingelbeekseweg bevindt zich een moestuin.¹

3.2 Ligging en situatie

Het object is gelegen in de gemeente Arnhem en ligt ingeklemd tussen de Rijn en de doorgaande weg van Wageningen, Oosterbeek naar Arnhem, genaamd Klingelbeekseweg en maakt onderdeel uit van het al in de middeleeuwen vermelde buurschap Kingelbeek. Een holle weg begrensd het perceel aan de westzijde. De buitenplaats maakt onderdeel uit van de landgoederenzone aan de noordzijde van de Rijnsoever en wordt gekenmerkt door haar monumentale bomen en royale opzet.

Net als de omliggende buitenplaatsen was Klingelbeek aan de voorzijde georiënteerd op de straat en aan de achterzijde op de Rijn. De verlenging van de toegangslaan naar de Utrechtseweg rond 1724 suggereerde de ligging aan deze doorgaande weg. Doordat de voortuin is begrensd met een muur en beduidend lager ligt als haar omgeving wordt Klingelbeek wordt als een groene enclave in haar omgeving ervaren. Aan de achterzijde en vanaf het hoofdgebouw op de hoger gelegen verdiepingen zijn prachtige vergezichten over de Rijn en haar uiterwaarden.

¹ Beschrijving volgens Uittreksel uit de Objectendatabank van het monumentenregister van de RCE.

Kaart van Christiaan Groten uit 1573 van de hele Veluwe, waarbij enkele spijker hoeves afgebeeld zijn rondom Arnhem. (bron Potjer 2005, zie noot 3).

Gezicht op Arnhem en de spoorlijn richting het oosten, vanaf Hotel Bellevue aan de Utrechtseweg, ca. 1860. Rechts is de Rijn met Hulkestein zichtbaar. (bron Potjer 2005, zie noot 3).

Ontstaansgeschiedenis

1.1 Landschappelijke ontstaansgeschiedenis

Geomorfologie

Klingelbeek is gelegen in een smeltwaterdal dat gevormd werd tijdens de laatste ijstijd van circa 100.000 - 9.600 voor Christus. Hierbij werden de hoog opgestuwde stuwwallen van onder andere de Veluwe door de opstuwende werking van de gletsjers zijdelings weggedrukt en over elkaar geschoven en omgevormd naar de gelaagde stuwwallen.²

Vroegste bewoning

De geografische gesteldheid van de omgeving, gevormd door de bodem en haar hoogteverschillen, de beekdalen en de over het landschap uitwaaiende wegen waren allemaal factoren die bepalend zijn geweest voor de bewoningsgeschiedenis. De Arnhemse Enk is het ontgonnen droge gedeelte van het schependom. In de middeleeuwen bevonden zich hier al enkele grote boerderijen en buurschappen waarvan enkele een heel eind buiten de stadmuren lagen.

Het buurschap Klingelbeek werd al op een kaart van 1557 aangegeven en bestond in de zeventiende eeuw onder andere uit drie molens, waaronder een slijpmolen en enkele huizen.

² Jacobs, Ingrid (red.), ea., *Arnhem van 1700-1900*, Utrecht 2009, p. 19.

Op deze kaart uit 1557 zien we ten westen van de ommuurde buitenplaats Hulkestein het gehucht Klingelbeek en de holle weg (de oude vee weg) die naar de Rijn getekend. Naast deze holle weg zien we een bouwwerk dat mogelijk de voorloper van het huidige Klingelbeek is geweest. (Bron Gelders Archief)

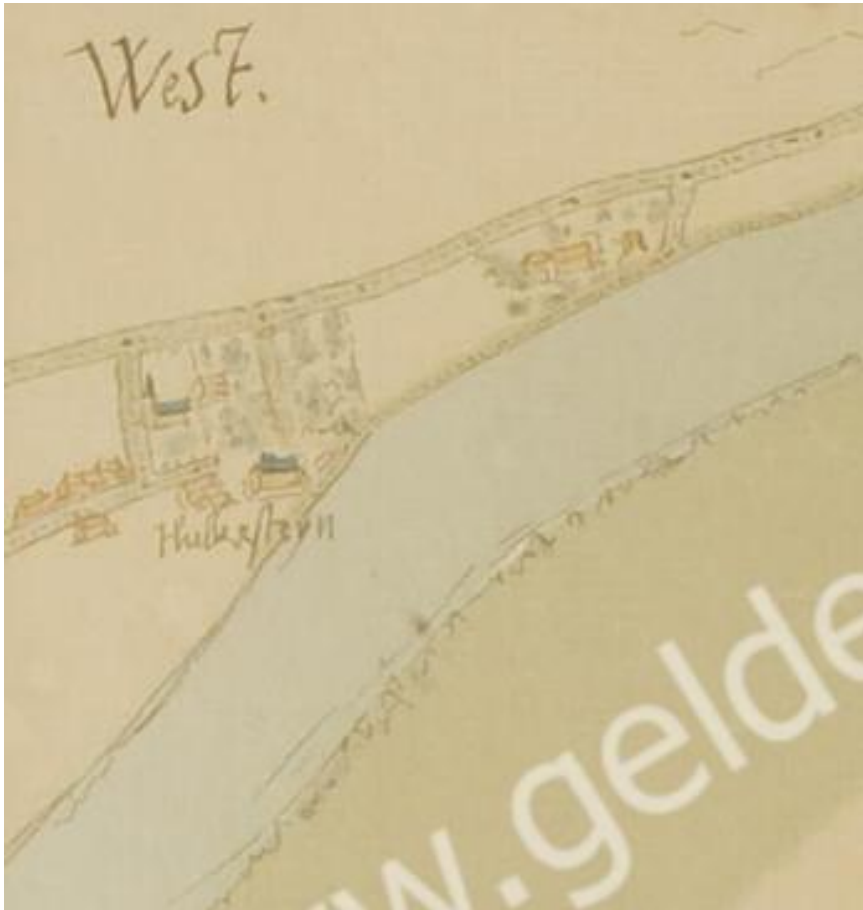
Kaart van Arnhem door Jacob van Deventer uit 1560, waarop de weg vanaf de Rijnpoort naar Hulkestein zichtbaar is.

Het buurschap was gelegen aan de Rijn, de belangrijkste handelsroute voor beurtschippers die naar Amsterdam en andere steden voeren. Buiten de vestingwerken van Arnhem liggen enkele hoeves, het klooster Monnikhuizen en enkele versterkte huizen. Sommige buitenplaatsen en landgoederen zijn ontstaan uit zogenaamde 'spijker'-hoeves wat voorraadschuur in het Latijn betekende. De meeste van deze hoeves in het buitengebied waren veelal aan of nabij de beken gelegen. Het naastgelegen Hulkestein was zo'n landgoed aan de Rijnsoever dat haar oorsprong had in een spijker en dat niet ver van de Klingelbeek was gelegen. Hulkestein werd al in 1557 genoemd in verband met de aanlegverzoek van een krib in de Rijn door de toenmalige eigenaar, stadhouder Philip van Lalaing.³ Op deze kaart zien we ten westen van de ommuurde buitenplaats nog enkele huizen getekend die het gehucht Klingelbeek vormden. Dit gehucht lag tussen de oude veerweg en het landgoed Hulkestein aan de Utrechtseweg. Het holle weggetje naar de Rijn, gaf volgens Buurman (1998) al in de middeleeuwen toegang tot het veer naar de heerlijkheid Meinerswijk, en ligt ten westen van het huidige Klingelbeek. Op de kaart zien we aan de oostzijde van Hulkestein een bouwwerk getekend dat mogelijk de middeleeuwse voorloper van het huidige Klingelbeek kan zijn geweest.

Op de kaart van Jacob van Deventer uit 1560 staan geen bossen aangegeven, het laatste bos was namelijk tijdens het beleg van 1505 gekapt. Pas in de zeventiende eeuw werden er op de landgoederen weer bossen aangeplant. Het gebied bestond in de zestiende eeuw grotendeels uit heide. De vruchtbare grond

³ Menno Potjer, Historische atlas van Arnhem, Van Schaarsbergen tot Schuytgraaf, Amsterdam 2005, p. 28

van de Rijnsoever die buiten de stadsmuren van Arnhem lag, was erg geschikt voor de teelt van de nieuwe en arbeidsintensieve tabaksteelt. In de achttiende eeuw werden deze tabaksopbrengsten zelfs naar de Scandinavische landen geëxporteerd. Ten westen van de stad, geheel links op de kaart, lag het huis en landgoed Hulkenstein.

Detail plattegrond van Arnhem in 1560 door Jacob van Deventer waarop ten westen van Hulkestein een bouwwerk aan de Klingelbeekseweg ligt dat vermoedelijk de hofstede Klingelbeek is.

Tuingeschiedenis

5.1 Klingelbeek vanaf de zestiende eeuw

De eerste gegevens over Klingelbeek zijn ontleend uit de tekening van 1557 die is gemaakt voor de aanleg van een krib in de Rijn ten behoeve van de toenmalige eigenaar stadhouder Philip van Lalaing van buitenplaats Hulkestein. De eigenaren van de belendende percelen, waaronder de Arnhemse schepen en burgemeester Wijnand Hackfort en zijn echtgenote Aleid Boshuis van Klingelbeek verlenen hier toestemming voor.⁴ Deze kaart toont het gehucht Klingelbeek en de holle weg (de oude vee weg) die naar de Rijn liep getekend. Naast deze holle weg zien we een bouwwerk dat mogelijk de voorloper van het huidige Klingelbeek is geweest. Wijnand Hackfort en Aleid Boshuis zijn zowel eigenaar van kasteel Ter Horst bij Loenen op de Veluwe als Klingelbeek. Zij zullen, gezien zijn functie als burgemeester, ongetwijfeld in Arnhem hebben gewoond waarbij Klingelbeek meer als buitenhuis zal hebben gefunctioneerd. Bij het overlijden van Wijnand in 1563 en zijn vrouw in 1582 kwam Klingelbeek in handen van hun zoon, Allard, ambtsjonker van Apeldoorn, die in 1629 overleed.

Een akte uit 1616 vermeldt de verkoop van 'een hofstad met huis op de Klingelbeeck achter Hulkesteyn' aan Berndt Jansz. en diens vrouw Evertgen Janssen van Ede.⁵

⁴ Potjer 2005 (zie noot 3), pp. 28-29.

⁵ Verkoopakte, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 520.

Koopakte Clingelbaeck door Casijn van Bemmels op 14 januari 1653, (Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 521).

5.2 de zeventiende eeuw

Op 14 januari 1653 koopt Casijn van Bemmels (? -1660) 'onder haeren erven aen hofstede met huijs, hoff, bouw en wijlandt deare toe gesovande gelegen in desen gepondsomd opte Clinelbaeck ten noorden aende gemeijne straets, ten westen opte toegs, ten Oosten aen erfoniheze van Burgemi Arnold Tullegon, ondeton Buijden naeven Rhijn toe ean orfonitize van B Diderik vande Sande' die de erfgenamen zijn van Hendrick Brantsen en Evertgen Bernts.⁶ Casijn van Bemmels tot Florestein was een voornaam lid van het Nijmeegse ridderschap, schout van Tiel, raad en rekenmeester van Gelderland en afgevaardigde naar de Generaliteit van Den Haag en was in 1640 gehuwd met Elisabeth van Wassenaer (1602-1662), dochter van Johan van Wassenaer-van Duvenvoorde, één van de voornaamste en meest vermogende Hollandse edellieden. Over eventuele verbouwingen of wijzigingen aan huis en tuin is niets bekend. Gezien de sociale positie van het echtpaar van Bemmels mag worden aangenomen dat zij het huis naar hun eigen smaak en mode van die tijd hebben laten aanpassen. Het overdragen van Klingelbeek aan de staten van Gelderland in 1659 en het vervolgens terugontvangen is vooral van belang voor het onverdeelde goed en waarmee de eigenaren tot 1800 in het Gelders leenregister zijn vermeld.⁷

⁶ Verkoopakte, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 521.

⁷ Buurman, D.J.G., 'Het huis Klingelbeek', *Hulkestein koerier, huisblad van de Rijnsoeverflat Hulkestein, Utrechtseweg 145 te Arnhem*, januari 1998, pp. 1-2.

5.3 de achttiende eeuw

De aankoop door Godard van Reede van Harreveld (1674-1730) in 1722 luidde een nieuwe bloeiperiode voor Klingelbeek in. Hij was de zoon van generaal Godard van Reede, heer van Amerongen, wiens moeder was Ursula Philippota van Raesfeld, erfdochter van Middachten. Godard van Reede van Harreveld was lid van de Gelders gecommiteerde ter Staten-Generaal en ter Admiraliteit op de Maas, richter van Arnhem en Veluwezoom en landdrost van het Kwartier van Veluwe.⁸ Na ingrijpende verbouwingen, waarbij ondermeer een nieuwe gevel voor het gehele gebouw werd geplaatst, vestigde hij zich samen met zijn echtgenote Maria van Nassau-Zuylenstein (- 1765), kleindochter van Frederik van Nassau-Zuylenstein.⁹

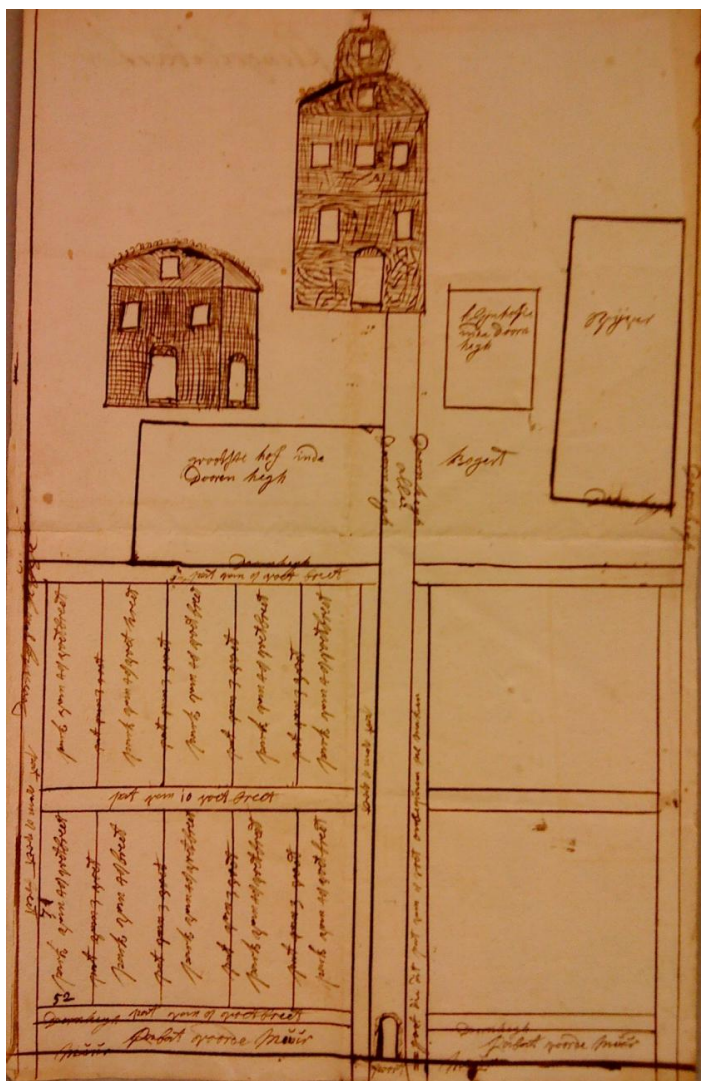
In april 1723 vermeld een bouwnota dat mons. [Jan] van den Berg het koetshuis had aangenomen voor f 2.600,- groot 59 voet, 8½ duim en 41 voet 4¾ duim breed (circa 18,75 x 13 meter).¹⁰ Tevens werd de stal ter grootte van 'de lanckte van ieder perde 10 voeten en 4½ voet breed voor f 9.925,-' gebouwd.¹¹ Of deze kosten te hoog uitvielen voor Godard van Reede van Harreveld is onduidelijk. Een andere nota vermeldt dat de verbouwing van het koetshuis en stallinghe volgens het bestek van 12 april 1723 voor f 2.600,- en f 4.350,- uitgevoerd zijn.

⁸ Buurman 1998 (zie noot 5), p. 3.

⁹ Bestek door van Reede zelf geschreven op 29 dec 1722, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

¹⁰ Een Rijnlandse duim is 2,6 cm en een Rijnlandse voet is 0,3140 m.

¹¹ Bouwnota's, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

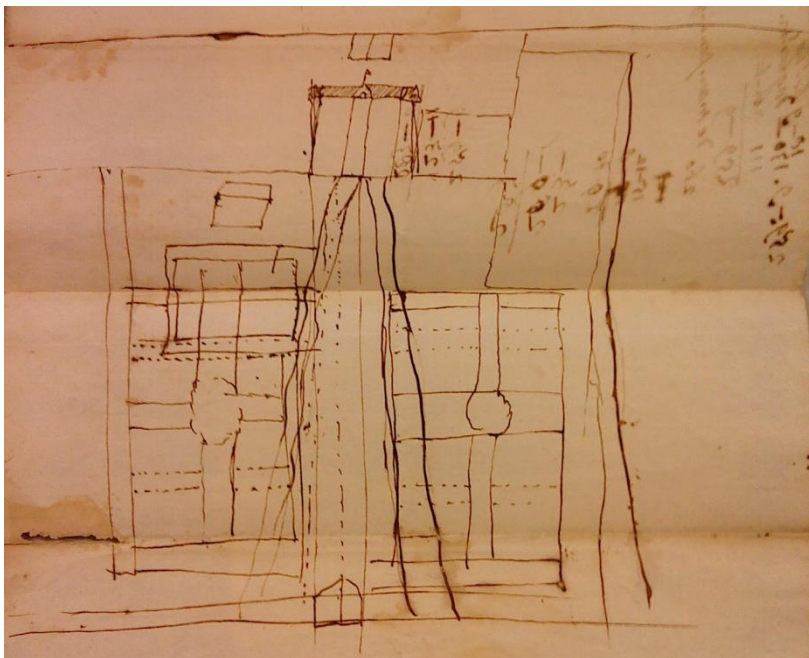
Situatieschets vóór verbouwing van 1722. (Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522).

Op 10 maart 1724 heeft Jan van den Bergh een totale rekening gemaakt van f 9.405,16 waarbij ook 'een nieuwe poort, twee heckens in den hof en de haspejere agter het Huijs voor 150,- en het maken van een planketsel langh 60 voet voor sestigh gulden' zijn gemaakt.¹² Tevens werd tussen 24 maart en 17 november 1725 de vijver vergroot en werd schoeinck met sluijs aangelegd voor totaal f 176,30.

In het Gelders archief zijn verscheidene tekeningen van de tuin bewaard gebleven die een goed inzicht geven in de aanpassingen van de tuin.

De eerste schets is vermoedelijk de weergave van de situatie vóór de verbouwing. We zien een huis van twee bouwlagen met toren en een bijgebouw afgebeeld. De tuin is ingedeeld in rechthoekige vakken met een ronde toegangspoort. Naast het huis is een 'boogert, een klijn hofje inde Doornhegh' en een rechthoekige vijver zichtbaar. Voor het bijgebouw ligt een 'grootte hof inde Doorenhegh'. De tuin is aan de voorzijde ommuurd en met een 'Rabat' oftewel latwerk betimmerd. Opmerkelijk is de toegangslaan die náást de voordeur uitkomt. Dit was in de renaissance niet ongebruikelijk, een symmetrische tuinindeling volgens het Hollands classicisme werd pas na 1625 toegepast nadat Constantijn Huygens en Jacob van Campen hun architectuurideeën gingen verspreiden. De moestuin die aan weerszijden van de toegangslaan ligt is opgedeeld in rechthoekige vakken van 48 voet breed met een tussenpadjes van 3 voet, de hoofdpaden zijn 10 voet breed.

¹² Bouwnota's, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

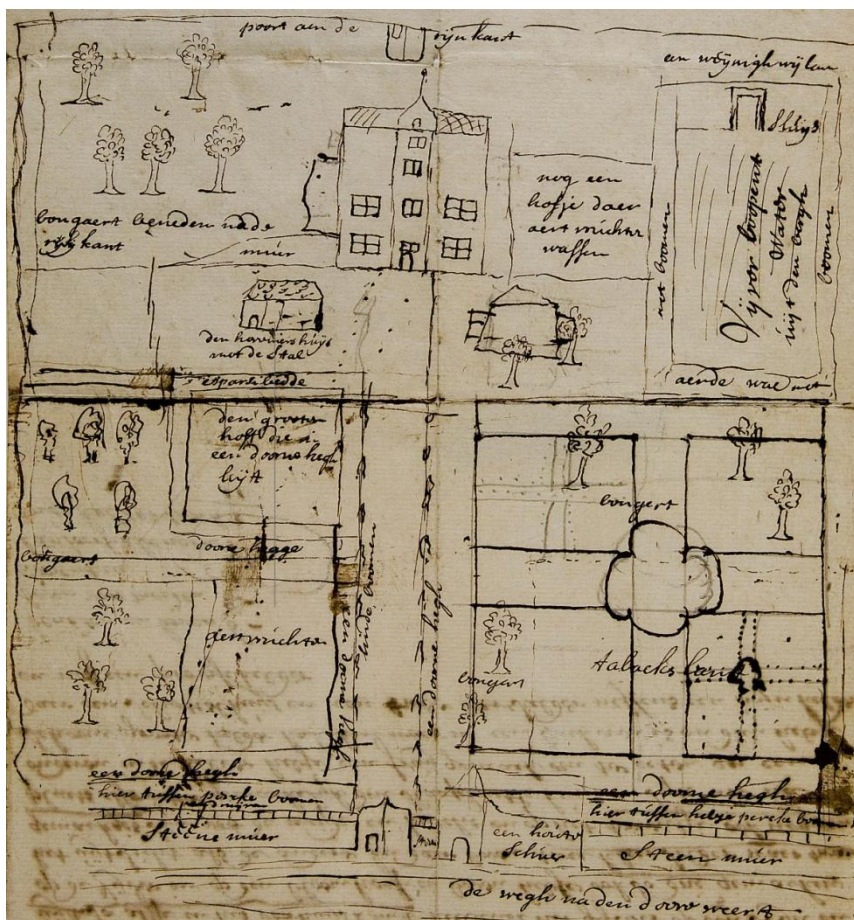

Ontwerpschets waarin de wijzigingen van de tuin zijn geschetst. Belangrijkste uitgangspunt voor de nieuwe tuinrichting is een symmetrische en harmonische opzet waarbij de toegangslaan recht op het huis uit kwam. Voor een gelijkmatige opzet is de tuin in vierkanten met een kruisverdeling verdeeld, de grootte hof kwam hierdoor te vervallen. (bron Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 520).

Het tweede schetsje toont een belangrijke wijziging in de tuin, namelijk de positionering van de toegangslaan op het midden van het huis, de voordeur. Of Godard van Reede van Harreveld deze schets zelf heeft gemaakt is niet vast te stellen omdat er geen vergelijkbaar schrift op is aangetroffen. Wel heeft van Reede van Harreveld op 29 december 1722 zelf een bestek geschreven waarin hij nauwkeurig de verbeteringen in huis en tuin beschrijft.¹³

Zo was 'het vergroten van het huys op de Klingelbeek met een nieuwe gevel voor het gehele gebouw' een belangrijk gegeven. De vernieuwingen in het huis waren, zoals de latere schetsen tonen, in samenhang met de veranderingen in de tuin ontworpen. De indeling van de tuin werd aangepast in twee vierkanten die symmetrisch ten opzichte van het huis werden gepositioneerd. De centrale toegangslaan is duidelijk als zichtas geaccentueerd door de perspectivische tekenwijze. Opvallend is ook de nieuwe brede toegangspoort. Om een harmonieuze indeling te krijgen is de tuin vergroot tot aan de rechthoekige vijver. Hiervoor diende de 'grootte hof' opgeofferd te worden.

¹³ Uitvoeringsbestek van Reede, 29 december 1722, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

1724 - Ontwerptekening voor Klingelbeek van timmerman Jan van den Bergh. De bestemming van de tuinen is erbij genoteerd; drie keer een boomgaard, twee keer aardvruchten, tabakslande en een 'asparsibedde' (aspergebed). De meeste veldjes zijn omgeven met een doornheg. Aande Rijkant zien we een poort, een weinig weiland, een sluis en een vijver gevoed met stromend water uit de berg binnen een aarden wal met bomen. Aan de straatkant staan achter de stenen muur 'perelen bomen'. Naast de toegangspoort staat nog een houten schuur. (bron GAU FAM archiefnr. 1002, inv.nr. 810)

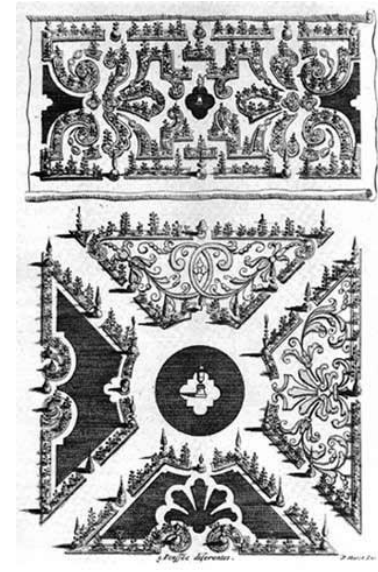
De derde tekening is vermoedelijk het uiteindelijke tuinontwerp uit 1724 van timmerman Jan van den Bergh. Aan de achterzijde van deze tekening is een beschrijving opgenomen hoe het vernieuwde huis ingedeeld is. Opmerkelijk is de beschreven beleving van de tuin vanuit het huis. Zo had men 'aan de linkerhandt ook een kamertje siende na den Rijkant en hebbende een gesicht op den beneden bloemenhoff' en vanuit de 'groote kamer recht uijt so alsje in het voorhuys komt hebbende het gesicht op den Rijn en den vijver en op den bloomhoff'.¹⁴ De werktekening beschrijft de aanwezigheid van drie boomgaarden, twee aardvruchtenbedden, tabaksland en een 'esparsibed' (aspergebed). De moestuinen zijn omgeven door doornheggen. Aan de rijkant is een poort, een klein weiland en een sluis met vijver omringd door een aarden wal met bomen die gevoed wordt met stromend water van de berg. Aan de straatzijde staan aan de binnenzijde van de stenen muur 'halve perele bomen'. Naast de nieuwe toegangspoort staat een houten schuur waarin het oude toegangspoortje is opgenomen. Ten oosten van het huis staat een hoveniershuis met stal. Hiertegenover staat ook een gebouwtje dat door de aanduiding met boompjes een oranjerie zou kunnen zijn. Het hoogteverschil hierachter werd ook met een muur opgevangen. Lindebomen begeleiden de toegang slaan naar het hoofdhuys.

Een onderhoudscontract van met hovenier Hermanis van Heuman geeft een uitgebreide beschrijving van de voorkomende tuinwerkzaamheden en het belang van de moestuinen op Klingelbeek en zijn in bijlage 3 bijgevoegd.

¹⁴ Zie bijlage 2 beschrijving huis op achterzijde van het tuinontwerp van Jan van den Bergh, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

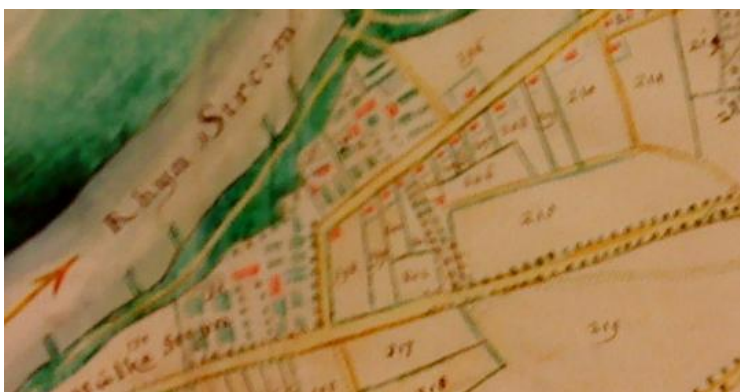

Ontwerp voor een *parterre de broderie*, die eerder als *Bloomhoff* is benoemd. Deze parterretuin zal vermoedelijk direct ten westen van het huis hebben gelegen, zodat vanuit de *bel-etage* een goed zicht was op dit fraaie lijnenspel.

Voorbeeldmotieven door Daniël Marot in 1703 ontworpen voor tuinen waaronder het tuinhek op paleis het Loo dat sterk qua vormgeving lijkt op de getekende parterre van Klingelbeek.

Een fraai gedetailleerde schets voor een *parterre de broderie* toont een tuin die omgeven wordt door hagen met twee tuinvazen in het midden. De kunstige patronen lijken geïnspireerd op eerdere ontwerpen van de Franse tuinarchitect Daniël Marot (1661-1752) die vanaf 1685 in Nederland werkzaam was. Het was niet ongebruikelijk dat andere ontwerpers zich lieten inspireren door deze voorbeeldmotieven. Wie dit ontwerp heeft gemaakt is niet bekend. Dat Godard bekend is geweest met het werk van Marot ligt voor de hand aangezien zijn vader generaal Godard-van Reede, heer van Amerongen een intieme vriend van koning stadhouder Willem III was, waarvoor Marot, die in Den Haag woonde, diverse opdrachten voor het hof van de Oranjes en dat van de Friese Nassaus had vervaardigd. Het is dus niet ondenkbaar dat Godard deze schets zelf heeft vervaardigd.

De kaart van Verbeek uit 1737 toont de perceels-nummers waarvan de eigenaren in het protocollenboek vermelden dat Klingelbeek (nummer 196) eigendom is van Godard A. van Reede tot Harrevelt. Er zijn dertien huisjes, drie hofsteden en twee akkers te zien in het buurschap (nrs. 198-216). We zien een formele tuinindeling waarbij ook de tegenoverliggende laan, (zie gele pijl) naar de Utrechtse weg al is aangegeven als zichtas vanaf Huis Klingelbeek.

Deze parterretuin zal vermoedelijk direct ten westen van het huis hebben gelegen. In de beschrijving van de kamers is sprake van 'een groote kamer aan de achterzijde'. Dit was vermoedelijk de salon op de bel-etage die boven het huishoudelijke onderhuis was gelegen en zicht had op zowel de Rijn als een 'bloomhoff' waarmee vermoedelijk deze parterre bedoeld wordt.

Een nauwkeurige werkomschrijving op 2 mei 1724 van W. ten Haegts geeft inzicht in de aanwezige hekken die in de tuin voorkwamen en hun verkleuren. Zo waren de twee poorten soo voor de achter tweemaal over te verwen met Engels rood ende voorpoort Eerst geolijt, en als het Eijser werk Swart, ende baren boven de poort tweemaal lootwitt, nog de pomp met de regenbak, eerst geolijt en tweemaal geverft wit en groen. De spalieringh off latwark aan het partere met de twee heckens aan den grooten hof twee maal met lootwit en de Eijkeposten Eerst geolijt en dan groen, en het latwerk witt, en verder als het houtwerk dat ongeverft is gebleven off van grots geverfft is.' Het werk was voor 'vijffennegentig Cardij guldens' uitgevoerd.¹⁵

Na het overlijden van Godard A. van Reede tot Harrevelt in 1730 werd Klingelbeek overgenomen door hun dochter Philipotta van Reede (1709 - 1778) en haar echtgenoot Frans Steven Carel van Randwijck (1697 - 1785), heer van Beek, Rossum en Heessevelt, ambtsjonker van Overbetuwe, luitenant-generaal en chef van een regiment infanterie en landcommandeur van de Duitse Orde in Utrecht. Van hun vijftien kinderen erfde Godard Adriaan van

¹⁵ Memorie verfwerk, Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

Randwijck in 1785 als enige stamhouder Klingelbeek, dat hij in 1778 verkocht.¹⁶

Dat het bezit aanzienlijk was uitgebreid toont de tekening van Verbeek uit 1736 waarop het westelijke schependom was aangegeven. Het buurschap Klingelbeek telt op dat moment dertien huisjes, drie hofsteden en twee akkers. Opmerkelijk is dat Buurman vermeldt dat in het register van het Protocolboek het eigendom van Klingelbeek (nr . 196) toegeschreven wordt aan Godard A. van Reede tot Harreveld die op dat moment al overleden is.¹⁷ Op deze prent is aan de overzijde van de Klingelbeekseweg een nieuwe toegangslaan met bomen zichtbaar waarmee Klingelbeek een formele zichtas en nieuwe toegang aan de Utrechtseweg heeft gekregen.

Deze nieuwe toegang aan de Utrechtseweg zal zeker statusverhogend voor Klingelbeek zijn geweest, omdat hiermee de entree naar het huis aan deze belangrijke doorgaande weg van Arnhem naar Wageningen kwam te liggen. De aankopen van de landerijen met boerenland aan de noordzijde van de Klingelbeekseweg zijn hier dan ook essentieel voor geweest. Onbekend is of Philippota of haar vader deze laan heeft aangelegd. De eerdere schetsen geven hier geen duidelijkheid over. Het is niet ondenkbaar dat Philipotta en haar echtgenoot de verdere verfraaiing van Klingelbeek op zich hadden genomen. Gezien het feit dat zij beiden tot hun dood hier zijn blijven wonen geeft aan dat zij zich hier erg thuis hebben gevoeld.

¹⁶ Buurman 1998 (zie noot 5), p. 3.

¹⁷ Buurman 1998 (zie noot 5), p. 3.

Aangezien de andere erfgenamen geen interesse hadden in Klingelbeek werd de buitenplaats bij de verkoop in 1778 in drie delen gesplitst waarbij het hoofdhuis met omliggende tuinen werd gekocht door Arnhemse burgemeester Derk van Ruyven. De 'wildbaan', een grote boerderij met bouw- en tabaksland en bos dat aan de noordzijde van de Klingelbeekseweg lag werd gekocht door het echtpaar Holtcamp-Bernard. Deze beide delen werden in 1802 weer samengevoegd door het echtpaar Robatel-Meurs die hun totale bezit in 1808 weer verkochten aan Daniël Francois van Alphen (1774-1840), zoon van de befaamde Utrechtse dichter, jurist en zedenmeester Hieronymus van Alphen. De uiterwaard was het derde afgesplitste deel dat in 1787 aan baron J.F.W. van Spaen van Biljoen, eigenaar van de nabijgelegen buitenplaats Rosande, werd verkocht.¹⁸

¹⁸ Buurman 1998 (zie noot 5), p. 3.

Huis Klingelbeek vanaf de voorzijde gezien.

5.4 de negentiende eeuw

Nadat Klingelbeek slechts korte tijd eigendom was geweest van Van Alphen kwam de buitenplaats in 1812 in handen van de zeer welvarende mr. Gerard Frederik Meybaum (?-1852), vicepresident van de Arnhemse rechtbank en het provinciale gerechtshof. Meybaum zou de buitenplaats tot zijn overlijden in 1852 bewonen. Hij liet het huis in deze jaren verder verfraaien volgens de geldende mode van die tijd. De tuin werd ingrijpend veranderd waarbij de formele inrichting van 1724 gewijzigd werd naar de glooiende belijning van de Landschapstijl.

Vanaf 1803 was tuinarchitect J.P. Posth actief in Arnhem. Hij had de oude tuininrichting van het bekende park Sonsbeek ingrijpend veranderd naar slingerende paden en onregelmatig gevormde waterpartijen. Deze uit Duistland afkomstige tuinarchitect woonde in Arnhem. In 1821 nam tuinarchitect J.D. Zocher jr. de verdere veranderingen in park Sonsbeek over. Hij richtte het park in Landschapstijl in, geïnspireerd op de tuinen van Stourhead.¹⁹ Het is niet ondenkbaar dat deze werkzaamheden op Sonsbeek bij Meybaum bekend zijn geweest. Of een van beide tuinarchitecten betrokken is geweest bij de veranderingen op Klingelbeek is niet bekend, maar niet ondenkbaar. Nader onderzoek en vergelijking met het werk van Posth of J.D. Zocher zou hier meer duidelijkheid over kunnen geven, maar is binnen de reikwijdte van dit onderzoek niet nader uitgewerkt.

¹⁹ Jacobs 2009 (zie noot 2), p. 51.

Kadastrale kaart 1811-1832. (Bron www.watwaswaar.nl)

Detail bebouwing Kadastrale kaart 1811-1832

Helaas zijn er geen ontwerptekeningen gevonden die de landschappelijke wijzigingen in de tuin verduidelijken. De veranderingen worden aan de hand van de beschikbare kadastrale kaarten, prenten en foto's hiernavolgend beschreven.

De kadastrale tekening van 1811-1832 toont de eerste aanzet van de veranderingen naar Landschapstijl op Klingelbeek. We zien naast de bestaande toegangslaan ook vaag getekend een ronde laan naar het huis lopen. Ook de contouren van de rechthoekige moestuinen zijn niet meer herkenbaar, maar veranderd in grillige randen. De rechthoekige vijver is lichtjes gekromd waarbij de sluis uitkomt op een grillig beekloopje dat vervolgens overgaat in een beek die op de scheiding met de rietlanden langs de Rijnsoever is gelegen en haar loop vervolgd op het naastgelegen buurperceel.

Volgens het kadaster waren de percelen 231 (1570m²), 232 (1600m²), 233 (5620m²) 234 (1260m²) en 237 (6000m²), 'terreinen van vermaak'. Perceel 235 (1590m²), werd gebruikt als 'tuin' oftewel moestuin en de percelen 236 (2360m²) en 238 waren 'huis met erf'. De percelen aan de overzijde van de weg waren ook eigendom van F.G. Meybaum en hadden de functie: 'tuin of mangrond' (242 groot 1820m², 251 groot 31070m²) en 'tuin' (243 groot 2630m², 246 groot 4360m², en 259 groot 340m²), 'huis en erf' (244 groot 340m², 245 groot 420m²), 'bomen en bosch' (247 groot 540m², 249 groot 450m² en 250 groot 28m²) en 'uitweg aan bosch' (248, groot 500m²).²⁰ Mogelijk dat de tuin op het moment van de inmeting nog niet geheel gereed was.

²⁰ Bron www.watwaswaar.nl.

1850 - Litho uitgegeven door Buffa in Amsterdam waarop niet alleen het huis zichtbaar is, maar ook de verlandschappelijking van de tuin wordt getoond.

Kaart uit 1874 door met de rechte toegangslaan naar de Utrechtseweg. Nieuwe landschappelijke bosschages van Engels Hout liggen rondom huis Klingelbeek.

De litho van Buffa uit 1850 geeft een goed beeld van de wijzigingen aan de voorzijde die de tuin had ondergaan. Voor het huis is een ovaal gazon met een rond sierperk zichtbaar. Een kleine doorkijk naar de Rijn is alleen aan de linkerkant van het huis mogelijk waar enkele jonge dennen een tuinpaviljoen met driehoekig fronton en pilasters verhullen. Dit kleine bouwwerk is ook op de kadastrale minuut zichtbaar en zal vermoedelijk als theehuis gebruikt zijn om beschut van het uitzicht op de Rijn te genieten. De doorkijk aan de rechterkant naast het huis wordt door een groep oudere dennen afgeschermd. Een grote boom, vermoedelijk een linde die uit de oude laan van 1724 gespaard was gebleven en nu nog in de huidige tuin aanwezig is, is links op de prent zichtbaar. Achter de linde is de koetsierswoning of tuinmanswoning zichtbaar. Op de voorgrond is in een ronding een uitstalling met kuipplanten zichtbaar, die de aanwezigheid van een orangerie bevestigt.

De ingekleurde kaart uit 1874 geeft een overzicht van de aanwezige bouwwerken op Klingelbeek. Naast het hoofdhuis en de koetsierswoning zijn er in de tuin, en in de moestuinen nog 3 andere gebouwtjes te onderscheiden die ook op de Kadastrale Minuut van 1879 zichtbaar zijn. Opmerkelijk zijn de relatief grote delen van de moestuinen die in de tuin behouden zijn gebleven. De meeste tuinen in Landschapsstijl vormden ook hun moestuinen om. Ook was het eerste deel van de formele rechte toegangslaan uit 1724 bewaard gebleven en lijkt de overgang naar de ronding te worden gemarkeerd door twee bomen die we in de huidige tuin terug vinden in twee oude eiken. Aan de Rijnkant lagen in een glooiend gazon twee ovale perken die het zicht op de rivier en de uiterwaarden begeleiden. Dit zijn vermoedelijk de 'flowerbeddings' die op enkele foto's uit 1875 zichtbaar zijn. Deze bloemperken werden elk seizoen in fraaie patronen met verschillende eenjarige bloemen ingeplant, zodat ze het hele jaar door een kleurrijk beeld vormden.

1875 - De achterzijde van Huis Klingelbeek met een fraaie flowerbedding.

1875 - Zicht vanuit Huis Klingelbeek op de Rijn. Een bruggetje over het beekje maakte een wandeling naar de Rijnsoever mogelijk.

De palmlelies in de houten kuipen geven aan dat er nog steeds een orangerie of tuinkas aanwezig moet zijn geweest voor de overwintering van deze kwetsbare vorstgevoelige planten. Deze bleek volgens de historische verkenning van Hylkema Consultants op de bouwtekeningen aangegeven aan de rechterachterzijde van het koetshuis op het lager deel gelegen te zijn.²¹ Via een grindpad kon een wandeling naar de Rijnsoever gemaakt worden, een bruggetje voerde over het beekje.

In 1852 kocht mevrouw Den Tex- Weerts 'een heerenhuis (...) met een koetshuis, paardenstal en hovenierswoning en vier logeerkamers op de zolderverdieping' en een orangerie voor f24.739,-. Toen in 1866 Klingelbeek voor f 26.716,- verkocht werd was er sprake van een 'bloemenkast met verwarmingstoestel' en waren er moes- en bloementuinen en een boomgaard aanwezig. Verschillende verbeteringen in het huis gaven een aanzienlijke stijging van de verkoopprijs van f 40.000,- naar f 60.000,- die door d'Abo in 1872-1876 en Jan Tra Kranen waren verricht.²²

De Schiedammer Pieter Cornelis Loopuyt (1831-1877) en zijn echtgenote Johanna Catharina Loopuyt-Meerburg waren de laatste particuliere bewoners van Klingelbeek. Na de dood van haar man bleef Johanna Catharina tot 1902 op Klingelbeek wonen.

²¹ A.K. Koornstra, Hylkema Consultants, Concept Bouwhistorische verkenning Klingelbeek, september 2010, hfst. 1.2.3.

²² Buurman 1998 (zie noot 5), p. 7.

detail Kadastraal Minuut 1879, sectie P 1^e blad, (Gelders archief 1506 inv.nr. 2621).

Het Kadastraal Minuut uit 1879 geeft een goed overzicht van de aanwezige bouwwerken op het landgoed. Aan de staatzijde achter de tuinmuur bevinden zich drie kleine opstallen, waaronder de haverschuur waar het voer van de paarden werd bewaard. Deze tekening toont goed de aangelegde beek die een verbinding vormde naar de naastgelegen percelen en zo een aaneengesloten reeks van vijverpartijen vormde. Deze beekloop is na de 2^e W.O. gedempt, een droge bedding is in het huidige bos nog deels herkenbaar.

Achter de tuinmuur heeft in het noordwesten nog lang een boomgaard gelegen. Op de luchtfoto van 1944 zien we hier nog restanten van terug.

Ca. 1875 - Tuinmannen aan het werk in de boomgaard van Klingelbeek die vermoedelijk achter de tuinmuur in de noordwestzijde van de tuin lag zoals de luchtfoto's van 1944 tonen (Gelders Archief)

1875 - Een Turkse tent als theepaviljoen met fraai uitzicht op de Rijn, op dezelfde locatie als de koepel op de litho uit 1850 van Buffa. Het hoogteverschil loopt nog natuurlijk glooiend naar de Rijnsoever. (Gelders Archief)

1900 - oprijlaan naar Huize Klingelbeek, toentertijd vanaf de Utrechtseweg.

1938 - het weggetje tegenover het Eusbiushuis, Klingelbeekseweg nr 23, kijkend richting Utrechtseweg.

1846 - Kadastrale Minuut

1872 - Kadastrale Topkaart

1901 - Kadastrale Topkaart

1931 - Kadastrale Topkaart

1957 - Kadastrale Topkaart

1985 - Kadastrale Topkaart

1944 - Luchtfoto met de padenstructuur aan de achterzijde. De oude toegangslaan aan de andere zijde van de weg is nog deels als rudiment herkenbaar, de meeste laanbomen zijn echter al gekapt.

1949 - Luchtfoto waarop de zichtbaar is dat de tuinmuur niet alleen aan de voorzijde liep maar ook een deel van de afscheiding met het buurperceel bepaalde.. De contouren van de paden en een klein bouwwerkje, vermoedelijk het lourdesgrotje in het bos zijn goed zichtbaar

5.5 De twintigste eeuw

Na 1920 breekt er een nieuw tijdperk aan voor het landgoed en gaat het over in de handen van de Duitse paters. Vanwege de zware onderhoudslasten vestigden vanaf 1920 de Fraters van de O.L. Vrouwe van het H. Hart hun St. Eusebiushuis op Klingelbeek. Zij hebben tot 2010 het landgoed bewoond waarbij het landgoed verschillende verbouwingen heeft ondergaan. Zo is het koetshuis in 1925 met een extra verdieping vergroot en werd de begane grond heringericht als studie- en eetzaal. Een uitgebreide beschrijving is na te lezen in de *Bouwhistorische verkenning* van Hylkema Consultants.

De vordering van de Duitsers in de 2^e WO. had veel schade toegebracht aan huis en tuin. Niet alleen het interieur werd leeggeroofd van houten onderdelen, ook oude bomen in de tuin werden gekapt en de vele loopgraven richtten een grote ravage aan in de tuin. De oude toegangslaan aan de noordzijde van de weg is op de luchtfoto uit 1944 nog als rudiment herkenbaar, echter zijn de meeste laanbomen hier al gekapt. De luchtfoto uit 1949 toont de tuinmuur die niet alleen aan de voorzijde liep maar ook een deel van de afscheiding met het buurperceel bepaalde. De contouren van de paden en een klein bouwwerkje in het bos, vermoedelijk een lourdesgrotje zijn goed zichtbaar. Met hulp van de Nederlandse Heidemaatschappij hebben de paters de oorlogsschade aan de tuin op Klingelbeek weer hersteld en verklaard de relatief jonge aanplant op het terrein.²³

²³ Buurman 1998 (zie noot 5), p. 8.

1952 – aanbouw van een nieuw muurtje voor het Eusbiushuis, Klingelbeekseweg nr 23, in februari met het naastgelegen Oolgaardhuis zichtbaar.

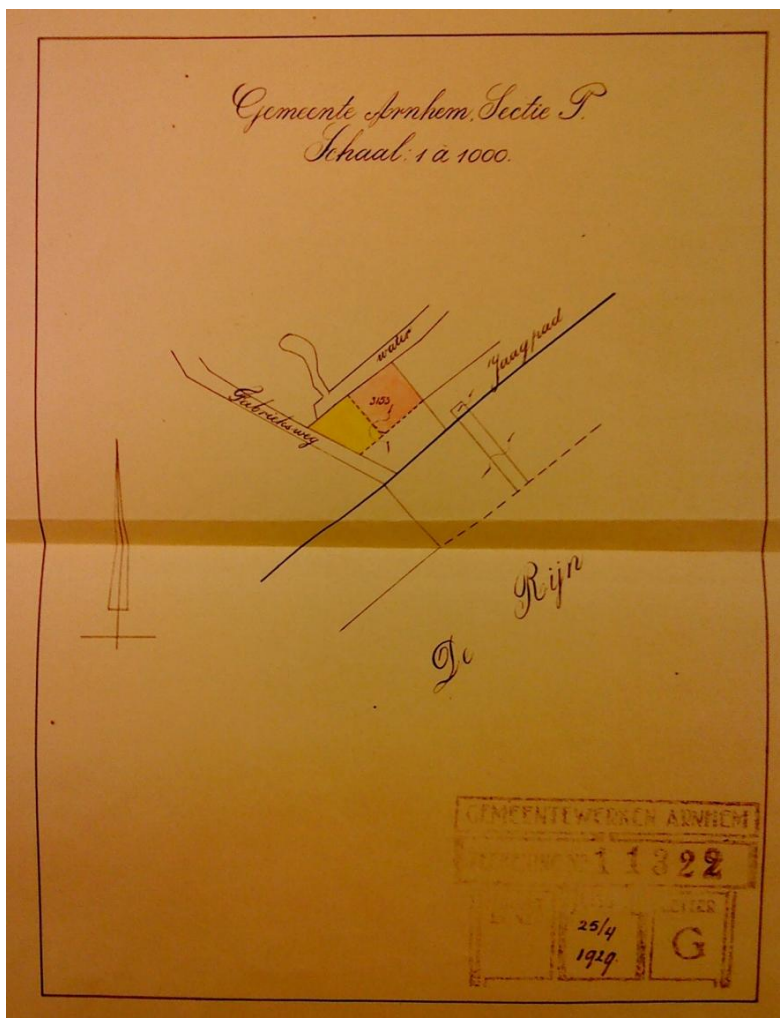

1910 - Detail Kadastraal Minuut waarop de onderlinge landschappelijke samenhang met de naastgelegen buitenplaatsen door de waterlopen, boomgaarden en bosschages goed zichtbaar is. (Gelders Archief 1506 inv.nr 2003).

De kadastrale kaarten tonen voornamelijk de veranderingen als gevolg van de geleden oorlogsschade in de tuin ten westen van het hoofdhuis en rondom het koetshuis. Vanaf 1972 wordt er aan de westzijde van het huis weer beplanting aangegeven. Uiteraard hadden de nieuwe uitbreidingen van 1978 en 1979 ook een invloed op de tuin. Vanaf de voorzijde was er geen doorkijk naar de Rijn meer mogelijk en kreeg de achterzijde van het huis door middel van keermuurtjes een erg stenig uiterlijk waarbij de zachte landschappelijke overgang naar de Rijnsoever teniet werden gedaan.

De moestuinen en boomgaard worden wisselend weergegeven. We mogen er vanuit gaan dat deze er wel altijd zijn geweest. Opmerkelijk is de weergave op de kaart van 1910 waarop ten oosten van het koetshuis de oude boomgaard uit 1722 getekend is die aansluit op de boomgaard van het buurperceel. Ook de luchtfoto's tonen nog restanten van deze boomgaard. Ondanks dat deze boomgaard sinds 1912 niet meer op de kadastrale kaarten wordt aangegeven mogen we ervan uitgaan dat deze vanwege de laatste bebouwingsuitbreiding van 1978-79 en hoogstwaarschijnlijk vanwege zijn zeer oude leeftijd is gerooid. Fruitbomen van 300 jaar zijn erg uitzonderlijk en zullen zeker niet meer in een levensvatbare conditie zijn geweest.

De toegangslaan is op de kaart uit 1931 ovaal van vorm en veranderd op de kaart uit 1957 naar een opmerkelijk rondere vorm. Vanwege de verbreding van de Klingelbeekseweg, en vermoedelijk ook wegens bouwvalligheid, is de hoge tuinmuur uit 1724 in 1957 vervangen door een nieuwe lagere tuinmuur met hekwerk en twee nieuwe hekposten. Of dit ook een reden is geweest om de toegangslaan ronder van vorm te maken is niet bekend. Ook het kleine ronde grasperk voor het huis wordt soms wel en soms niet weergegeven op de Kadastrale kaarten maar zal altijd volgens de foto's aanwezig zijn geweest.

1929 - Tekening behorend bij de koopaanvraag voor het naastgelegen perceel dat gehuurd werd.

In het archief zijn nog enkele aktes gevonden die een beeld geven van enkele specifieke tuinwensen van de paters op Klingelbeek.

Op 20 april 1929 dient de overste W.G. van Breemen een verzoek in om het kadastrale perceel nr. 229 sectie P groot 212 are gelegen tussen het jaagpad en de fabrieksweg en hun tuin en dat zij reeds voor f 1,50 pachten van de gemeente bij hun tuin te voegen zoals hij aangeeft omdat 'het als mestvaalt wordt gebruikt wat minder aangenaam is'(...). De aanvraag tot koop werd geweigerd, maar het perceel werd wel verpacht voor f 2,50 indien 'het terrein dient te worden afgerasterd en enkele als tuin wordt aangelegd, waarbij geen reclame mocht worden aangebracht. De huur wordt stilzwijgend verlengd, indien er geen opzegging plaatsvindt.'²⁴

Op 7 mei 1929 dient overste W.G. van Breemen een verzoek in om een begraafplaats te mogen aanleggen in de tuin bij Klingelbeek, zoals hij zegt 'in afgelopen tientallen jaren is er slechts één frater hier gestorven, om aan te geven de kleinheid van omvang die reeds voldoende zou zijn.(...) De beschrijving van de overste geeft ons een goed beeld van de tuinafrastering. '(...) aan de noordzijde door een Hoogen muur, aan de West- en Oostzijde door een houten hek, waarboven puntdraad en aan de zuidzijde door een doornenhaag.' Op 8 juni 1929 wijst de gemeenteraad het verzoek af 'vanwege de ligging in de bebouwde kom, het niet afsluitbaar zijn van de tuin en begraafplaats'.²⁵

²⁴ Aanvraag huur perceel grond, Gelders Archief toegang 2194, inv.nr. 2158. Zie ook goedkeuring besluit 28 nov. 1929, nr 5118/2.

²⁵ Aanvraag begraafplaats, Gelders Archief 2194, inv.nr. 330.

Entree Klingelbeek met gemetselde hekposten en keermuur.

Doorkijk naar huis en koetshuis, met op de voorgrond een monumentale rode beuk en op de achtergrond het ronde draaipeil en grasperk.

Tuinhistorische gelaagdheid

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de tuinhistorische elementen van Klingelbeek die nu nog zichtbaar of aanwezig zijn. Allereerst wordt in paragraaf 6.2 een beschrijving gegeven van de huidige terreinsituatie en de daarin voorkomende elementen. In paragraaf 6.3 wordt ingegaan op de aanwezige beplanting en wordt de mogelijke leeftijdsdatering verklaart. In paragraaf 6.4 worden de nog niet nader benoemde objecten toegelicht. In paragraaf 6.5 wordt de vormgeving toegelicht en tot slot word in paragraaf 6.6 een samenvatting en dateringsplategrond weergegeven.

6.2 Huidige terreinsituatie

Omheining

Twee gemetselde hekposten met een ijzeren toegangshek markeren de entree naar landgoed Klingelbeek. Het landgoed wordt aan de voorzijde door een gemetselde keermuur met ezelrug afgescheiden van de Klingelbeekseweg die circa 1,8 tot 2,10 meter hoger ligt als het maaiveld van de tuin en circa 75cm boven het straatpeil ligt. Op de keermuur is een rasterhekwerk geplaatst. Restanten van een hekwerk en een kastanjabomenlaan langs de holle weg markeren de westzijde van de tuin. De oostzijde wordt door een beukenhaag en een afrastering van paal en puntdraad afgescheiden. Een verwaarloosde paardenwei met schrikdraad vormt de overgang naar de Rijnsoever.

Functioneel asfalt aan de achterzijde van het huis.

Doorkijk naar de Rijn aan de oostkant van de tuin. Het koetshuis is volledig ingesloten door een coniferen-heidetuin en blokkeert het zicht naar de rest van de tuin.

Zonering

Het park heeft een duidelijke zonering. Aan de voorzijde van het huis ligt het entreegebied met de ronde toegangslaan. Achter de tuinmuur ligt aan weerszijden van de entreepartij een moestuin. De moestuin aan de oostzijde wordt door omwonenden nog intensief gebruikt, de westelijke moestuin is verwaarloosd en overwoekerd. Rondom het koetshuis ligt een besloten zeventiger jaren coniferenheidetuin die het zicht naar de omliggende tuin volledig afsluiten. Een brede grasstrook aan de oostzijde geeft een fraaie doorzicht naar de Rijn. Een verwaarloosde paardenweide aan de achterzijde vormt de overgang naar de Rijnsoever en wordt aan de westzijde begrensd door een siertuin, die om het huis heen loopt. Aan de achterzijde van het koetshuis zijn verharde terrassen gemaakt die door middel van keermuren circa 1,10 meter tot 1,80 meter hoger liggen als de naastgelegen tuin. De achterzijde van het huis is functioneel ingericht met een breed asfaltpad. De westkant van het park wordt bepaald door een vijver en het omringende bos.

Het voorterrein met de ronde toegangslaan is ingericht met een glooiend gazon en enkele monumentale bomen waardoor er een fraai zicht naar het huis ontstaat. Voor het huis ligt een voorplein van asfalt dat met een draaicirkel rondom een grasperk wordt afgesloten en rondom het huis doorloopt naar de achterzijde. De asfaltweg is in een slechte staat en is niet passend in deze historische entourage. De terrassen aan de zijkant van het koetshuis zijn van betontegels.

In het bos zijn restanten van de (grind)wandelpaden terug te vinden. Ook het fundament van een paviljoen is nog bij de vijver aanwezig. De landschappelijke vijver is opmerkelijk afgewerkt in beton. In het bos zijn de restanten van de oude slingerende beek nog herkenbaar, maar functioneert niet meer als dusdanig.

De ronde toegangslaan met glooiend gazon en monumentale bomencollectie.

Het gevarieerde sortiment in de besloten coniferen-heidetuin.

6.3 Beplanting en vegetatiestructuur

De tuin van Klingelbeek heeft een bijzonder sortiment loof- en naaldbomen met een grote verscheidenheid en monumentaal karakter. De beplanting in de tuin is tweeledig opgebouwd, het bosdeel heeft een ruim sortiment bomen met achterstallig onderhoud en een coniferen-heidetuin rondom het koetshuis.

Er zijn enkele opmerkelijk oude bomen die terug te herleiden zijn tot de achttiende eeuwse toegangslaan, zoals een linde die zowel op de litho van Buffa uit 1850 als op de ontwerptekening van Jan van den Bergh uit 1724 getekend werd. De tuin heeft een zeer rijk sortiment naaldbomen, die zowel rondom het koetshuis als aan de rand van het bos en rondom de vijver voorkomen. De bijzondere loofbomen en naaldbomen staan op strategische plekken en vormen bijzondere accenten in de tuinopzet. Enkele loofbomen kunnen als restant van de landschappelijke aanleg beschouwd worden, waarbij de paters vermoedelijk in de zestiger en zeventiger jaren langs de randen de naaldbomen hebben toegevoegd. Een uitgebreide inventarisatielijst met kenmerken is in de bijlage bijgevoegd.

6.4 Andere objecten

Aan de noordzijde van de vijver is een restant van een tuinpaviljoen dat bij een wel is geplaatst. Vanuit deze plek was er een fraai zicht over de vijver. Ook de sluis uit 1724 is nog aanwezig. In het bos zijn twee betonnen sokkels te vinden die vermoedelijk een kruis hebben gedragen en mogelijk onderdeel waren van een brevierroute van de paters.

Een doorkijkje aan de achterzijde naar de Rijn.

Fantastisch uitzicht over de uiterwaarden van de Rijn.

6.5 Vormgeving

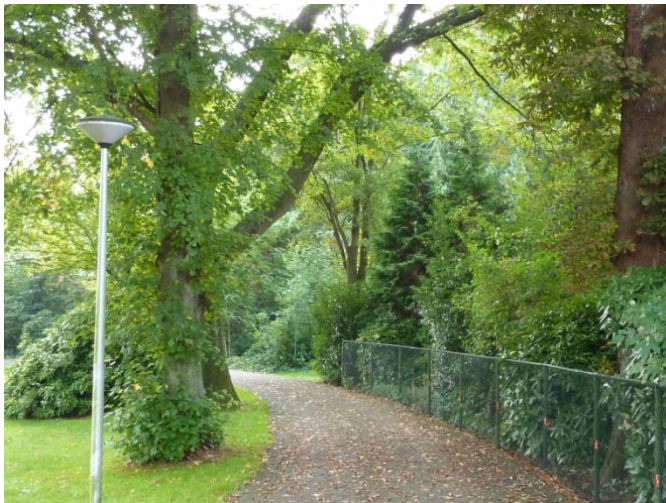
Ondanks dat er geen tuinontwerptekeningen bewaard zijn gebleven van de landschappelijke aanleg, heeft de tuin op Klingelbeek een zeer duidelijke structuur behouden. De landschappelijke aanleg is nog sterk aanwezig maar door achterstallig onderhoud en de zeventiger jaren toevoegingen teveel verdicht. Hierdoor zijn de karakteristieke zichtlijnen vanuit het huis naar de tuin en de vijver en visa versa niet meer helder. De tuin aan de achterzijde is het meeste verstoord als gevolg van de oorlogsschade. De karakteristieke 'flowerbeddings', wandelpaden en het slingerbeekje zijn niet meer aanwezig. De coniferen-heidetuin rondom het koetshuis kan gezien worden als een typische zeventiger jaren tuin waarbij vooral de nadruk lag op het variabele sortiment in plaats van de vormgeving.

6.6 Samenvatting en dateringplattegrond

In de bijgevoegde plattegrond is aan de hand van de kleuraanduiding de datering van de verschillende tuinfasen aangegeven. Bij de bouwkundige elementen zijn deze verschillende fasen het best herkenbaar. De datering is gebaseerd op de in het archief achterhaalde beschrijvingen en analyse zoals in voorgaande paragrafen weergegeven.

De moestuin achter de tuinmuur.

De geasfalteerde ronde toegangslaan wordt begrensd met een hekwerk en achterliggende coniferenrand.

Waardestelling

7.1 Inleiding

De voorgaande hoofdstukken geven inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis en historische gelaagdheid van de tuinen van Klingelbeek. De monumentale waarden van de tuin worden aan de hand van deze analyse in dit hoofdstuk gewaardeerd volgens de opzet van de richtlijnen voor Bouwhistorisch onderzoek die vertaald zijn naar richtlijnen voor Tuinhistorisch onderzoek. In paragraaf 7.2 wordt een beknopte algehele waardering gegeven waarbij in paragraaf 7.3 de monumentenwaarden in tabelvorm zijn weergegeven en toegelicht. In paragraaf 7.4 zijn de resultaten samengevat in één waarderingskaart waarin de verschillende elementen overzichtelijk zijn weergegeven.

7.2 Monumentale waarde van de tuin

In de redengevende monumentenomschrijving worden de kwaliteiten van de tuinen van Klingelbeek voornamelijk toegeschreven op haar vroege negentiende-eeuwse verschijningsvorm. De moestuinen uit de formele tuinstructuur van de achttiende eeuw zijn in ruimtelijke én functionele vorm nog herkenbaar maar worden in de redengevende monumentenomschrijving niet vermeld.

In voorgaande hoofdstukken is duidelijk geworden dat de tuin meerdere bouwfasen kent die een duidelijke relatie met het pand en haar bewoners heeft gehad. De grondaankoop om de verlenging van de toegangslaan naar de Utrechtseweg te realiseren was van groot belang voor het aanzien van Huis Klingelbeek en werd zodoende een aantrekkelijke woonlocatie voor de voorname eigenaren van Klingelbeek.

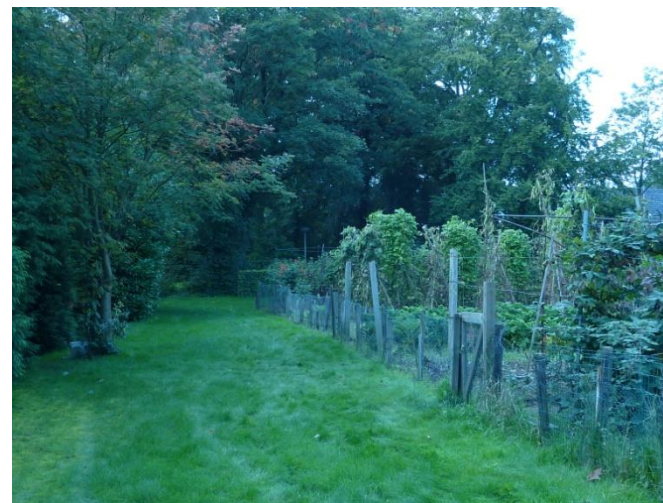
De vijver is nagenoeg verscholen achter dichte bosschages.

De coniferen-heidetuin belemmert het zicht naar de achterliggende tuindelen.

Een coniferen-heidetuin bepaalt de sfeer rondom het koetshuis.

De oorspronkelijke moestuinstructuur uit 1724 is nog deels aanwezig.

Aan de achterzijde van het hoofdhuis is niets meer van haar oorspronkelijke allure bewaard gebleven.

De aanbouw van een verbindingsgang in 1979 blokkeert het zicht op de Rijn.

7.3 Tuinhistorische waardestelling

Het beschouwingniveau dat op de waardestelling is toegepast spitst zich toe in een aantal belangrijke onderdelen waarbij van een hoog naar laag beschouwingniveau wordt afgedaald. De algemene cultuurhistorische waarden van het complex worden beoordeeld waarna de ensemblewaarde van Klingelbeek aan de hand van haar omliggende landschappelijke en stedenbouwkundige context wordt beoordeeld. De derde laag betreft de tuinarchitectonische waarde waarbij de rol van de tuinarchitect en de esthetische ontwerpqualiteiten worden beoordeeld. Als vierde onderdeel wordt de tuinhistorische waarde bepaald. Tot slot worden de gebruikshistorische waarden van de tuin beoordeeld in relatie tot het gebruik en de eigenaar en bewoners. Deze verschillende beschouwingniveaus worden naar een samenhangende waardestelling gebracht, als overkoepelende 'tuinhistorische waardestelling'. Elk van deze deelwaarden wordt getoetst aan de hand van de criteria gaafheid (authenticiteit) en zeldzaamheid.

Ondanks dat deze waardestelling zich toespitst op de tuinhistorische waarden zijn er mogelijk enkele overlappingen met het eerder opgestelde Bouwhistorische waardestelling van Hylkema Consultants.

7.3.1 Algemene cultuurhistorische waarde

Als centraal onderdeel van het buurschap Klingelbeek en haar voorname bewoners is de algemene cultuurhistorische waarde positief beoordeeld. Mede door de strategische verlenging van de toegangslaan kwam de entree aan de doorgaande weg van Arnhem naar Wageningen te liggen en kreeg hierdoor een hogere status.

	laag	neutraal	positief	hoog
1 Algemene cultuurhistorische waarden			X	
Culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkelingen			x	
Geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkelingen			x	
Typologische ontwikkelingen			x	
Innovatief karakter of pionierswaarde			x	

- (a) Klingelbeek scoort positief bij de waardering van de culturele, sociaal-economische en/of geestelijke ontwikkeling door de lange voorgeschiedenis als buitenplaats die vermoedelijk teruggaat tot een zestiende-eeuwse 'spijker'hoeve, als buitenhuis van Arnhemse notabelen tijdens de zeventiende en achttiende eeuw in de populaire landgoederenzone aan de Rijnsoever en als geestelijk huis van de fraters in de twintigste eeuw.
- (b) Klingelbeek heeft een positieve waardering gekregen voor de uitdrukking van een geografische, landschappelijke en/of bestuurlijke ontwikkeling. Deze waardering komt voort uit centrale positie die Huis Klingelbeek innam in het buurschap Klingelbeek dat strategisch gelegen was aan de oude veerweg naar Meinerswijk en de verbindingsweg tussen Arnhem en Wageningen. De aankoop van de noordelijke gronden en de statusverhogende verlenging van de toegangslaan naar de Utrechtseweg benadrukten dit nog meer.
- (c) De typologische ontwikkeling van de tuinen van Klingelbeek zijn positief gewaardeerd vanwege de architectonische samenhang die tussen het huis, de tuinen en de omgeving werd nagestreefd. De tuinelementen werden aangepast naar het heersende modebeeld waarmee een statige verschijningsvorm van Klingelbeek werd uitgedrukt.
- (d) Tuinarchitectonisch is het innovatieve karakter positief te noemen. De toepassing van de tuinstijlen op Klingelbeek waren weliswaar niet uitgesproken vernieuwend maar werden in 1722 wel naar de maatstaven van het Frans Classicisme en in 1820 naar de mode van de Landschapsstijl toegepast.

7.3.2 Ensemble waarden

De ensemblewaarden van Klingelbeek zijn redelijk positief en vloeien voort uit het feit dat de tuin in samenhang met het huis enkele malen vernieuwd is geweest volgens het geldende modebeeld in haar directe omgeving.

	laag	neutraal	positief	hoog
2 Ensemble waarden		X		
Onderdeel van architectuurhistorisch en stedenbouwkundig geheel				x
Situering en/of samenhang met ontwikkeling van streek, stad, wijk			x	
Wijze van verkaveling, inrichting, voorzieningen	x			
Aanzien van een streek, stad, dorp of wijk			x	
Kwaliteit tuininrichting en historisch-ruimtelijke relatie met groen, wegen, water, wegen, bodem		x		

- (a) Klingelbeek nam door de strategische ligging aan de oude veerweg en de verbindingsweg tussen Arnhem en Wageningen een centrale positie in het buurschap in. De aankoop van de noordelijke gronden en de statusverhogende verlenging van de toegangslaan naar de Utrechtseweg benadrukten dit nog meer.
- (b) Klingelbeek was van oorsprong een van de hoeves buiten de stadsmuren van Arnhem die zich ontwikkelden naar een buitenplaats en werd later onderdeel van de Arnhemse landgoederenzone op de stuwwallen aan de noordzijde van de Rijnsoever.
- (c) De tuinaanpassingen op Klingelbeek waren het gevolg van haar bewoningsgeschiedenis en pasten bij het modebeeld van de in de omgeving gesitueerde buitenhuizen. De aanpassingen in de vorige eeuw als gevolg van de oorlogsschade en de ingrijpende verbouwing in 1978 hebben een verstorend effect gehad op de landschappelijke tuinaanleg. De ruimtelijke samenhang met de Rijn en de fraaie doorkijkjes zijn hierdoor vanaf de voorzijde ernstig verstoord. De tuininrichting van Klingelbeek is daarom laag tot neutraal gewaardeerd.
- (d) Het aanzien van het buurschap werd niet alleen door de omliggende tuinen van Klingelbeek verfraaid, maar ook door de verlengde toegangslaan naar de Utrechtseweg.
- (e) De historisch/ruimtelijke relatie is nog redelijk herkenbaar. Bij de landschappelijke tuinaanleg is de terreingesteldheid goed geïntegreerd. De hoofdstructuur is, ondanks de oorlogsschade aan de Rijnzijde en de wijzigingen rond 1978 nog redelijk intact aanwezig en is neutraal gewaardeerd.

7.3.3 Tuinarchitectonische waarden

De Tuinarchitectonische waarden van Klingelbeek zijn relatief positief. Deze waarde vloeit voort uit het feit dat de huidige tuin haar Late Landschapstijl relatief goed behouden heeft. De nog herkenbare achttiende-eeuwse moestuinstructuur speelt hier ook een belangrijke rol in.

	laag	neutraal	positief	hoog
3 Tuinarchitectonische waarde		X		
Geschiedenis tuin-architectuur			x	
Oeuvre tuinarchitect		x		
Esthetische ontwerpqualiteiten		x		
Ornamentiek		x		
Technische afwerking	x			

- (a) De ontwikkeling is nog goed afleesbaar op Klingelbeek en krijgt een positieve waardering. De tuin was groots gemoderniseerd door de grondaankopen en realisatie van de statige toegangslaan rond 1724. Slechts ten dele is deze laan nog aan de overzijde herkenbaar. Het flatgebouw dat eind twintigste eeuw aan deze laan is gebouwd doet hier afbreuk aan. De huidige moestuinen achter de tuinmuur zijn nog restanten uit de 18^e eeuw. Vanaf 1815 werd de Late Landschapstijl toegepast in Nederland. De tuininrichting van Klingelbeek is passend bij dit tijdsbeeld en geeft een goed beeld van de negentiende-eeuwse Late Landschapstijl die nog deels zichtbaar is in de ronde toegangslaan, de vijver, de slingerpaden en de bomen.
- (b) De waardevolle tuinschetsen uit de achttiende eeuw geven aanvullende informatie op de veranderingen die in 1724 hebben plaatsgevonden en geven een goed beeld van de toenmalige tuininrichting. Door het ontbreken van de gegevens van een tuinarchitect is dit onderdeel neutraal gewaardeerd.
- (c) De esthetische ontwerpqualiteiten worden neutraal tot positief gewaardeerd. Door het ontbreken van een ontwerptekening is niet exact te achterhalen hoe het ontwerp is geweest. De ronde toegangslaan is mooi in harmonie met het huis en zal door de beplanting fraaie doorkijkjes vanaf de vijver naar het huis hebben gehad. De naoorlogse wijzigingen zoals de coniferen-heidetuin en de verdwenen beekloop doen hier afbreuk aan.
- (d) De ornamentiek krijgt een neutrale waardering. De beplanting laat weliswaar een rijk geschakeerd beeld zien, maar is vermoedelijk na de oorlog tot stand gekomen en heeft een grote onderhoudsachterstand.

7.3.4 Tuinhistorische waarden

De Tuinhistorische waarden zijn neutraal-positief gewaardeerd omdat de afleesbaarheid van de geschiedenis op sommige onderdelen nog duidelijk aanwezig zijn. De moestuinen zijn al sinds 1724 achter de tuinmuur in gebruik. Sommige elementen van het beplantingssortiment zijn zelfs terug te herleiden tot de achttiende-eeuwse toegangslaan.

	laag	neutraal	positief	hoog
4 Tuinhistorische waarden		X		
Bouwtechniek	x			
Af leesbaarheid en gelaagdheid tuingeschiedenis		x		
Materiaalgebruik		x		

(e) De technische afwerking van de aanwezige tuinelementen krijgt een lage waardering. Deze waardering is gerelateerd aan de niet passende materialisering rondom het huis en bij de toegangslaan. De grote variëteit in toegepaste bomen en heesters geeft blijk van gevoel van esthetiek bij de tuininrichting. Het gehele terrein heeft echter een enorme onderhoudsachterstand wat de kwaliteit van de beplanting niet ten goede komt.

- (a) De toegepaste bouwtechnieken krijgen een negatieve waardering. De slechte staat van de omheining en de tuinmuur uit 1952 zijn niet fraai afgewerkt met een hekwerk. De vijverafwerking, het oude sluisje, de watergoten zijn allen in slechte staat. De grindpaden in het bos zijn slechts ten dele nog herkenbaar. Her en der staan nog bouwvallige resten van schuurtjes of anderszins.
- (b) De historische gelaagdheid is deels nog afleesbaar in enkele geconserveerde tuinelementen, zoals de ronde toegangslaan met het gazon en de monumentale bomen, de vijver met de bostuin dat waardevol is maar behoorlijk verwaarloosd. De resterende moestuin had in 1724 een belangrijke functie vervuld en is in de huidige structuur nog deels aanwezig en herkenbaar en wordt als een waardevol ruimtelijk element beschouwd. Aan de Rijnzijde is de historische structuur verstoord door latere wijzigingen.
- (c) Het bestratingmateriaal is niet passend bij de historische context van een buitenplaats. Het toegepaste sortiment bomen is bijzonder en gevarieerd en geeft blijk van gevoel van esthetiek bij de tuininrichting. Het onderzochte object wordt relatief positief gewaardeerd.

7.3.5 Gebruikshistorische waarden

De gebruikshistorie van de tuin van Klingelbeek is hoog gewaardeerd. Het object is sinds 1557 een voornaam buitenhuis geweest voor aanzienlijke leden van het Arnhemse notabelen dat niet alleen afleesbaar is in de architectuur, maar ook onlosmakelijke verbonden was met de tuin.

	laag	neutraal	positief	hoog
5 Gebruikshistorische waarden				X
Belang van de tuin in relatie tot historische functie en gebruik				x
Belang van de historische functie/gebruik/productie				x
Herinnering aan historische gebeurtenis/bewoner/eigenaar			x	

- (a) De tuin als luthof was belangrijk voor de beleving van een voornaam buitenhuis voor de notabelen van Klingelbeek. Het behoudende gebruik als meditatie- of breviertuin van de fraters in de twintigste eeuw was passend bij een geestelijke instelling.
- (b) De representatieve functie die Klingelbeek heeft vervuld voor haar Arnhemse notabelen was onder meer met de verlengde toegangslaan en de tuininrichting tot uitdrukking gebracht en is vanwege haar historische functie hoog gewaardeerd. De tuin was tenslotte een uitstekend instrument om de goede smaak en kennis van de eigenaar mee te etaleren.
- (c) De geschiedenis van Klingelbeek is vooral gerelateerd aan haar voorname eigenaren, de Arnhemse notabelen en de religieuze instellingen. De rigoureuze wijzigingen in de tuinen van Klingelbeek die door Godard van Reede van Harreveld en zijn dochter Phillipotta van Reede van Harreveld en mr. Gerard Frederik Meybaum zijn gedaan drukken een grote stempel op het terrein. Klingelbeek houdt daarmee niet alleen een herinnering aan deze families levend maar ook aan de geschiedenis van de streek (de beek en het buurschap Klingelbeek), de Arnhemse landgoederenzone langs de Rijnsoever, de religieuze instellingen en hun latere functiewijziging naar zorginstellingen.

waarderingskaart

7.4 Waarderingsplattegrond

Bijgaand wordt in een plattegrond de kleurcoderingen weergegeven conform de Richtlijnen voor Bouwhistorisch Onderzoek. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen een hoge waardering, positieve waardering en indifferente waardering van het monument.

Advies tuininrichting

Om de monumentale waarden van de tuinonderdelen niet aan te tasten dient bij de restauratie van de tuin met een paar punten rekening te worden gehouden.

- De ruimtelijk-visuele relatie tussen Klingelbeek en haar omgeving (de oude toegangslaan) en de Rijn dient verbeterd te worden.
- De hoofdstructuur van de tuin dient verbeterd te worden. Belangrijke zichtlijnen vanuit de tuin naar het huis, de vijver en de Rijn dienen hersteld te worden zodat de ruimtelijke samenhang tussen huis en tuin beter beleefbaar wordt.
- De padenstructuur van de tuin dient behouden en waar mogelijk versterkt te worden. Het gaat hierbij om de ronde toegangslaan rondom het gazon met de monumentale loof- en naaldbomen en de bospaden rondom de vijver. Het open karakter van de moestuinen achter de tuinmuur dient herkenbaar te blijven.
- Onderhoudssnoei en -kap is noodzakelijk om het authentieke karakter van de beplanting te herstellen.

P.H.M. Debie
Tuin- en landschapsarchitect BNT / Tuinhistoricus

literatuurlijst

Buurman, D.J.G., 'Het huis Klingelbeek', *Hulkestein koerier, huisblad van de Rijnsoeverflat Hulkestein, Utrechtseweg 145 te Arnhem*, januari 1998.

Jacobs, Ingrid (red.), ea., *Arnhem van 1700-1900*, Utrecht 2009.

Koornstra, A.K., Hylkema Consultants, Concept Bouwhistorische verkenning Klingelbeek, september 2010, hfst. 1.2.3.

Potjer, Menno, *Historische atlas van Arnhem, Van Schaarsbergen tot Schuytgraaf*, Amsterdam 2005.

Marcus, A., *Arnhem omstreeks het midden der vorige eeuw, met geschiedkundige aantekeningen*, Arnhem 1965.

Schulte, A.G., C.J.M. Schulte- van Wersch, *Arnhemse monumentenreeks 7*, Utrecht 1999.

Gelders Archief

Familiearchief van Randwijck 0609, inventarisnummer 520, 521, 522.

Ontwerp tuin / Werktekening Klingelbeek 1724 door Jan van den Bergh, inv.nr. 522.

Detailontwerp parterres tuin, 1724, inv.nr. 522.

Bijlage 1 Monumentenomschrijving landgoed 'De Klingelbeek'

KLINGELBEEKSEWEG 21-23 landgoed "De Klingelbeek" 1.10.98

objectno. : 2.

bouwjaar : 16de/17de eeuw, ver-/herbouw ± 1780, ± 1880 en 1946/1947

bouwstijl : neo-classicisme

architect : onbekend

motivering:

Object van belang voor de gemeente Arnhem wegens zijn architectonische, historische en situeringswaarde.

toelichting:

Het landgoed "De Klingelbeek" is een oud goed, waarvan de oorsprong reeds in de middeleeuwen ligt. In 1390 wordt het genoemd als eigendom van Hertog Willem van Gulik en in 1472 was Johan van Gelre de eigenaar. In het familie-archief Van Randwijck (één van de eigenaars in de 18de eeuw) bleven oorkonden bewaard betreffende eigendomswisselingen in de 17de eeuw. In 1616 verkocht de schipper Hendrick Janssen Buyck, gehuwd met Fyken van Oort een hofstad met huis op de Klingelbeek aan Berndt Jansz en zijn echtgenote Evertgen Janssen van Ede. De erfgenamen van Hendrick Brantsen en Evertgen

Bernts c.s. hebben hofstede en huis in 1653 verkocht aan Casijn van Bommel tot Florestein, gehuwd met Elisabeth van Wassenaer.

Tot in de 18de eeuw volgden vele eigenaars elkaar op, waarbij het goed in het bezit kwam van diverse aanzienlijke en bekende (Gelderse) families: de families Bentinck, Van der Lawijck, Stepraed tot den Doodendaal en Van Lijnden.

In het eerste kwart van de 18de eeuw kwam de Klingelbeek in het bezit van Godard Adriaan van Reede van Harreveld (1764-1730), gehuwd met Maria van Nassau-Zuylestein. Van Reede liet in 1722 en volgende jaren het huis verbouwen. Ursula Philippota van Reede, dochter van bovengenoemd echtpaar, gehuwd met Frans Steven Carel van Randwijck, overleed op Klingelbeek in 1778. Van de 15 kinderen uit dit huwelijk werden er 12 op Klingelbeek geboren. Van Randwijck overleed 1785, maar het is niet duidelijk of hij toen nog op Klingelbeek woonde. Waarschijnlijk is het huis omstreeks 1780 verkocht (aan de familie Goltstein?), die het huis tot ca.1830 in bezit had. Onder deze laatste familie werd het waarschijnlijk nog deels middeleeuwse huis gedeeltelijk afgebroken en grondig verbouwd. Een 19de eeuwse prent toont het huis, zoals het er in het begin van de 19de eeuw moet hebben uitgezien: een landhuis met een brede voorgevel met klassieke ingangspartij en een merkwaardige klokvormige gevel, afsluitend met een brede balustrade. In de fraaie parktuin bevinden zich verschillende bijgebouwen, waarschijnlijk in gebruik als koetshuis en orangerie.

In de tweede helft van de 19de eeuw is dit huis in neo-classicistische stijl gemoderniseerd en kreeg het min of meer de huidige verschijningsvorm. In de 19de eeuw was het goed achtereenvolgens in het bezit van de familie van Goltstein (tot ± 1830), de fam. Maybaum (tot ± 1870), de fam. Dabo (tot 1875) en tenslotte de familie Loopuyt, die het goed in 1903 verkocht aan uit Duitsland gevluchte paters Oblaten.

In 1920 kwam het huis met tuinen in het bezit van de huidige eigenaar, de Congregatie van fraters van de Onze Lieve Vrouwe van het Heilig Hart van Utrecht (St. Eusebiushuis). Na 1920 onderging het hoofdgebouw vooral inwendig veel verbouwingen in verband met het groeiende aantal fraters en novicen. De grote westelijke vleugel, die in de 19de eeuw aan het in kern middeleeuwse en 18de eeuwse huis werd toegevoegd, werd verbouwd tot kapel. Het oude koetshuis/stalgebouw ten oosten van het hoofdgebouw werd verhoogd en sterk uitgebreid. Hierbij bleven voornamelijk enig opgaand muurwerk bewaard en de fraaie 18de-eeuwse kelder met kruisgewelven.

In de Tweede Wereldoorlog werd het huis vanwege zijn strategische ligging bezet door de Duitsers, in 1942 door de Wehrmacht, later door de SS. De Fraters werden getransporteerd naar het voormalige Meisjesinternaat in Oosterbeek. Aan het einde van de oorlog raakte het huis door beschietingen zeer zwaar beschadigd, vooral aan de rivierv zijde. In 1946-1947 volgde de herbouw, waarbij grote delen van de achtergevel en delen van de zijgevels werden vernieuwd. De monumentale voorgevel bleef nagenoeg intact, evenals diverse elementen in het inwendige, zoals de fraaie entree en het keldercomplex, dat nog gedeeltelijk teruggaat op de voorgangers van het huidige gebouw. De uit gekoppelde tongewelven bestaande kelder is grotendeels 18de- eeuwse van karakter, maar bezit nog enige muurrestanten van oudere datum, wellicht 16de-eeuwse. Volgens een mededeling van een van de fraters dateren ook delen van de funderingen en fragmenten van binnenmuren uit deze periode.

Het huis met bijgebouwen is gelegen in een fraaie landschapstuin, die in aanleg zal dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw. In deze tuin bevond zich een door de paters Oblaten gebouwde Lourdesgrot, die in de Tweede Wereldoorlog verloren ging. Het

Mariabeeld bleef intact en vond een plaats nabij het terras aan de grote vijver.

Huis, bijgebouw en tuin vormen belangrijke restanten van het voormalige landgoed Klingelbeek en bezitten voor de gemeente Arnhem een vrij hoge historische waarde.

Beschrijving: (18-05-1994, aangevuld 28-02-1997)

Het huis bezit in kern een rechthoekige plattegrond, twee bouwlagen en een schilddak met gesmoorde oud Hollandse pannen. Door de ligging op het sterk naar de Rijnsoever aflopende ter-rein, vormt de kelderverdieping aan de achterzijde een bijna volledige eerste bouwlaag. De voorgevel bezit een middenrisaliet met een breed dakhuis met topgevel.

Tegen de achtergevel bevindt zich links een fors risalerend bouwdeel met schilddak. In de hoek tussen deze achterbouw en het hoofdblok bevindt zich een lager rechthoekig bouwdeel (souterrainverdieping en één bouwlaag), waarop een balkon. Tegen de rechter zijgevel bevindt zich een forse vleugel, die aan de voorzijde driesijdig eindigt en aan de achterzijde de rooilijn van de achterbouw volgt. Deze zijvleugel bezit een plat dak. Aan de linker zijde sluit op het gebouw een na-oorlogse verbindingsgang aan, welke leidt naar het verbouwde koetshuis.

De gevels zijn geheel wit gepleisterd en bij de voorgevel voorzien van een hardstenen plint met frijnslag.

De voorgevel van het hoofdblok is zes traveeën breed en symmetrisch van opzet. Boven de twee traveeën brede middenpartij bevindt zich een fors gepleisterd dakhuis met topgevel. Op de hoeken en aan weerszijden van de middenpartij

bevinden zich gepleisterde pilasters met casementen en geprofileerde waterlijsten. Aan de bovenzijde sluiten deze pilasters aan op het hoofdgestel, dat bestaat uit een smalle geprofileerde architraaf, een glad gepleisterd fries en een geprofileerde kroonlijst op rijk geornamenteerde consoles. Tussen eerste en tweede bouwlaag bevindt zich een geprofileerde cordonlijst. Ter hoogte van de houten lekdorpels van de vensters in de eerste bouwlaag bevindt zich een houten waterlijst.

De vensters bezitten voorts kozijnen met duivejagerprofiel, T-schuiframen en aan de bovenzijde rijke stucwerkbekroningen. In de eerste bouwlaag bevinden zich in de middenpartij twee ingangen met hardstenen onderdorpels, neuten en stoep, geprofileerde kozijnen en dubbele 8-ruits deuren met enkelruits bovenlichten. Ook boven deze ingangen bevinden zich rijke stucwerkornamenten. Boven de ingangen is een houten luifel aangebracht, voorzien van korbeelstellen met vellingkanten en druiplijsten en een lessenaarsdak met glaspanelen. Aan weerszijden van de middenpartij bevinden zich twee vensters. In de tweede bouwlaag bevinden zich zes vensters met lekdorpels op gepleisterde geornamenteerde consoles. Het dakhuis bezit op de hoeken pilasters met casementen, die afsluiten met een architraaf, fries en kroonlijst. De topgevel bezit eveneens een architraaflijst, fries en kroonlijst. In het dakhuis bevinden zich twee getoogde vensters met dubbele enkelruits draairamen. Geheel bovenin bevindt zich een gepleisterde oculus.

De driezijdige voorgevel van de rechter vleugel bezit een zelfde detaillering als de voorgevel. De voorzijde van de eerste bouwlaag is echter blind. Hiervoor is een geheel gepleisterd kapelletje geplaatst (± 1905), voorzien van een zadeldakje en een kruis. In het kapelletje staat een beeld van de heilige Jozefus. De vensters in de schuine zijden hebben hun oorspronkelijke

roedenverdeling verloren. In de tweede bouwlaag bevinden zich drie vensters met T-schuiframen.

De rechter zijgevel is vier traveeën breed en bezit in de eerste bouwlaag vier vensters met oude kozijnen met duivejager, bakstenen lekdorpels en niet oorspronkelijke dubbele draairamen met enkelruits bovenlichten. In de tweede bouwlaag bevinden zich geheel vernieuwde vensters met bakstenen lekdorpels en dubbele draairamen met enkelruits bovenlichten.

De linker zijgevel gaat wat betreft de eerste bouwlaag gedeeltelijk schuil achter de verbindingsgang naar het verbouwde koetshuis. In deze drie traveeën brede gevel bevinden zich geheel vernieuwde vensters met bakstenen lekdorpels en dubbele draairamen en enkelruits bovenlichten. In de souterrainverdieping bevindt zich een venster.

De achtergevel bezit in de eerste bouwlaag van het linker deel twee vensters met oude gepende kozijnen met duivejager en vernieuwde ramen. In de tweede bouwlaag bevindt zich links een venster van hetzelfde type en rechts een dubbele enkelruits deur met enkelruits bovenlicht. Hier bevindt zich een niet oorspronkelijk balkonnetje en een brandtrap. De achtergevel van de met een schilddak afgedekte achterbouw bezit in de souterrainverdieping en eerste en tweede bouwlaag brede moderne vensterpartijen. In de uitbouw rechts hiervan bevindt zich in de souterrainverdieping links een venster met oud kozijn, rechts hiervan een ingang en een klein venstertje. In de eerste bouwlaag hierboven bevindt zich een venster met niet oorspronkelijk dubbel draairaam met enkelruits bovenlicht. Rechts hiervan een klein venstertje met enkelruits raam. Het balkon op dit bouwdeel bezit een ijzeren balustrade (± 1950), een enkelruits balkondeur met enkelruits bovenlicht en een venster met dubbel draairaam en bovenlicht. In de smalle zijgevel van dit bouwdeel bevinden zich eenvoudige vensters met gewijzigde ramen. Het rechter deel van de achtergevel bezit in de

souterrainverdieping een ingang, in de eerste bouwlaag een venster met dubbel draairaam en bovenlicht en in de tweede bouwlaag een klein venster met twee enkelruits ramen. Aangezien in de achtergevel op enkele kozijnen na alle historische detailleringen zijn verdwenen, kan hieraan geen monumentale waarde worden toegekend.

Tot de belangrijkste elementen in het inwendige behoort de in vrij gave staat bewaard gebleven veelhoekige ontvangsthal, gelegen achter de middenpartij van de voorgevel. Het vertrek is voorzien van een rijk stucplafond met middenrozet. Het vertrek bezit voorts houten lambrizingen en wanden met stucwerkpanelen met kwartholle hoeken. De voormalige stookplaats is vervangen door een lift. De deur links van de huidige lift geeft toegang tot een telefooncel, de deur rechts tot een trap naar de bovenverdieping. Voorts geprofileerde binnendeurkozijnen met paneeldeuren. De op de ontvangsthal aansluitende gangen worden hiervan gescheiden door doorgangen met halfronde bovenlichten met glas-in-lood. In de gangen lambrizingen en wanden met stucwerkpanelen, voorzien van rococoblادwerk. Granitovloeren. De in het achterste gedeelte van het huis gelegen vertrekken en de bovenverdiepingen zijn gemoderniseerd.

Slechts hier en daar resteert een oud deurkozijn. De vleugel tegen de rechter zijgevel is geheel gewijzigd tot kapelruimte.

Onder het gehele gebouw bevindt zich een keldercomplex, bestaande uit een forse naoorlogse ruimte aan de achterzijde (met vlak plafond) en een gedeelte met tongewelven onder het voorste deel. Dit gedeelte bestaat uit drie naast elkaar gelegen tongewelfkelders met de kruinrichting haaks op de voorgevel en een kleine smalle kelderruimte met tongewelf, ingeklemd tussen de beide oostelijke gewelfkelders. Hoewel de ruimten geheel

gepleisterd zijn, kon op verschillende plaatsen het baksteenformaat worden gemeten: 22x4-4½x11/12 cm.

Het zuidoostelijke deel van het keldercomplex is voorzien van troggewelven en zal uit de 19de eeuw dateren.

Ten noordoosten van het hoofdgebouw bevindt zich het vrijwel geheel verbouwde en verhoogde oude koetshuis, dat oorspronkelijk één hoge bouwlaag en een schilddak bezat. Bij de verbouwing werd aan het gebouw een verdieping toegevoegd, het dak vernieuwd en de gevels voorzien van nieuwe vensters en ingangen. Bij deze verbouwingen bleef evenwel de oude kelder intact. Het huidige gebouw bezit thans twee bouwlagen en een schilddak met de nokrichting evenwijdig aan de voorgevel, gedekt met gesmoorde oud Hollandse pannen. De gevels zijn deels gepleisterd, deels van wit geschilderde baksteen. In de huidige voorgevel tekenen zich uiterst links nog de twee bogen af van de vroegere rondboogvormige koetsdeuren. In dit geveldeel zijn vier rondboogvensters aangebracht. In het gepleisterde rechter deel van de voorgevel bevindt zich een ingang met niet oorspronkelijke deur en nevenlichten en boven de luifel een halfrond bovenlicht met geprofileerde rondboogvormige wenkbrauwboog met consoles. Dit element dateert nog uit de 19de eeuw. Geheel rechts bevindt zich een rondboogvenster met vernieuwd raam en een zelfde wenkbrauwboog als boven de deurpartij. In de later toegevoegde tweede bouwlaag bevinden zich reeksen kleine vensters met dubbele draairamen. Tegen de rechter zijgevel van het voormalige koetshuis sluit de verbindingsgang aan, die aansluit op een klein naaorlogs paviljoen met balkon. Tegen de westgevel hiervan bevindt zich de verbindingsgang naar het hoofdgebouw.

Onder het geheel verbouwde koetshuis bleef een fraaie kelderruimte bewaard, bestaande uit een viertal graatgewelven met gordelbogen, op een thans in een dwarsmuur opgenomen

middenpijler. De gewelven zijn zeer zorgvuldig gemetseld in bakstenen van het formaat 20x4x10½ cm, 10 lagen = 58 cm. Het nog geheel intacte oorspronkelijke voegwerk is voorzien van dagstrepen. Eén van de platte gordelbogen wordt thans ondersteund door een later aangebrachte gemetselde kolom. Deze bijzondere kelder dateert getuige de gehanteerde baksteenformaten, voegwerken en opzet uit de 18de eeuw.

Rondom het huis bevindt zich een grote, parkachtige tuin, waarin diverse oude elementen bewaard zijn gebleven. Het voorterrein wordt ingenomen door een groot, cirkelvormig grasveld, dat twee rondlopende oprijlanen scheidt. Belangrijk onderdeel in de tuin is een forse gebogen vijverpartij (ten westen van het huis), welke in aanleg uit de eerste helft van de 19de eeuw kan dateren. Op een kaart uit omstreeks 1840 is op deze plaats reeds een vijverpartij aanwezig. Het geheel wordt gevoed door de "welle", een grotendeels ondergronds verlopende waterstroom vanaf het hoog gelegen Mariëndaal. In de tuin voorts vele monumentale loof- en naaldbomen (onder meer forse rode en groene beuken, paardekastanjes, eiken, treurbomen, ginkgo's, etc.), waarvan verschillende van 19de eeuwse oorsprong. De forse rode beuk in de voortuin is 130 jaar oud. Daarnaast kent de tuin een rijke plantengroei. Aansluitend op de tuinmuur aan de zijde van de Klingelbeekseweg bevindt zich een moestuin.

Nabij het terras aan de noordzijde van de vijver, waar zich vroeger de Lourdesgrot bevond, is een uit deze grot afkomstig, vroeg 20ste eeuws Mariabeeld geplaatst onder een houten afdakje. Verder bevindt zich in de tuin een kleine Calvarieberg met houten kruis en Christusbeeld.

Opmerking:

In 1992 is bij graafwerkzaamheden direct ten westen van het huis een grote oude put aangetroffen, waarvan het muurwerk ca.50 cm. dik en van 16de eeuwse oorsprong zou zijn. De put bezat een zwarte tegelvloer en wanden met geglazuurde tegels. Mogelijk betreft het de oude drinkwaterput van het laat-middeleeuwse huis. De put is intact gelaten en weer afgedekt.

Literatuur/bronnen:

Enige archivalische gegevens, verstrekt door de heer

D.J.G. Buurman, oud-direkteur van de Stichting Vrienden der Geldersche Kasteelen, d.d. 10 februari 1997.

Bijlage 2 Beschrijving indeling huis door Jan van den Bergh

'het is een nieuw huijs so alsje i het voorhuijs komt is een kamertje aan de rechterhand hebbende het gesicht na de poort en de gesicht na de vijver aan de linkerhandt ook een kamertje siende na den Rijnkant en hebbende een gesicht op den beneden bloemenhoff een groote kamer recht uijt so alsje in het voorhuijs komt hebbende het gesicht op den rijn en den vijver en op den bloemenhoff en boven hebje ook so drei gemacken en het uijtsigt als de andere en de=aer boven twee kleerzolder waer twee gemaekjes sijn voor de meijde en knecht en op het toortje ook nog een plaets alsje dattor gemaekelijk drie slaepplaetse kunnen sijn nu na onderen in de kelder hebje een fraij gemaek om te eeten en een schoone groote kelder kerukewaer in een backoven is en den ben je daer een schottelhuijs en een twee bierkelder neffens, een wijnkelder en nog een provisiekelder.'²⁶

²⁶ Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 520.

Bijlage 3 Onderhouds Contract met den hovenier Hermanis.²⁷

'Op Dato onderget. Heeft den We.Geb. Heere Godaen Adriaen van Reede ingegaan met mester Hermanis het volgende accoordt in qualiteijt als Desselfs hovenier van beide de hoven soo op de Klingelenbeek als hier inde stad.

Eerstlick neemt voorzeijde mester Hermanis van Heuman aen gemerkte twee hoven te onderhoudenm op sijne kosten sonder eenige hulp offte bijstant van den Heere verheurder met zaijen poorten vroegh en laet op sijn tijt. Het broeijen van lalerleij aertvreughten oock arten bonen van slaey nijt de Backen te verpoten goede miloenen te telen en verders offen dat aen e broeijerij hoort en te verzorgen dat alles soo vroegh als iemant vande bengaemste hovenieren heeft.

De bomen te snoeijen, de heggen en alle de priamides te scheren, de dorgegaene bomen weder in te poten, en nieuwe te setten, doodaer toe noch plaets mochte gevonden werden, ook te enten en te ockuleren op sijn tijt, omme in goeden aert van vruchten te komen. Onder den hoff op de Klingelenbeek is mede begrepen het schoonhouden van het pat rondom de vijver, het scheren van den heggens daer omme staende, het maeijn van de zooijen rondom op de Tirassen en daer boven het schoonhouden van de paijen rondom het blijckvelt, Engenenralick alte het geene dat tusschen de twee poorten, de meuren, heggens, een plancketsel rondomme het heuijs en de stallen

staan voorlangs leijdt niets uitgezondet, het wlcke voorn mester Hermanis belooft altoor met en properte te sullen onderhouden sijnde het wieijnen van beide de hoven mede hier onderbegrepen.

En sal oock versorgen dat der Heere van Harvelts keucken overvloedig van alderlij groentis vroegh en laet altooos sal sijn voorzien, welke groentis den hovenir, op sijne kosten in den eere van Harvelt aen voorzeijde mester Hermanus van Heumen jaarlicks belooft promp te sullen betaelen de soma van tweehonderd vijftig guldens, en daer en boven sal denselven noch hebben het genot van het heijs om met het landt daer onder gehorende daer den tegenwoordigen hovenier Hendrick Spelthaen als nu in woont, uijtgenomen dat stuckielants, daer mede ondergehorende, dat den jaeger alsnu oock het gras rondom het blijckvelt, en elders binnen de plaets waer tegens den afspraak vande groentes inden hoff weder oock sullen blijven ten profeijs van Hermanus van H

²⁷ Gelders Archief toegang 0609, inv.nr. 522.

Bijlage 4 Chronologisch overzicht eigenaren/bewoners.

16 ^e eeuw	Wijnand Hackfort (? - 1563) en Aleid Boshof (? - 1582) Arnhemse schepen en burgemeester
1582	Alard Hackfort (? - 1629) en Elisabeth van Voorst Ambtsjonker Apeldoorn
?-1616	Hendrik Buyck schipper
1616	Berndt Jansz. en Evertgen Brents
1653	Casijn van Bommel to Andelst (1600-1660) en Elisabeth van Wassenaer (1602-1662)
1659	in leen van Staten van Gelderland
1687	huur door fam. Ruger
1722	Godard Adriaan van Reede van Harreveld (1664-1730) Richter van Arnhem en landrost van het Kwartier van Veluwe.
1730	Ursula Philippota van Reede (1709-1778) en Frans Steven Carel van Randwijck (1697-1785)
1787	Derk van Ruyven burgemeester van Arnhem Landgoed gesplitst in 3 delen
1802/-03	echtpaar Robatel-Meurs voegt beide delen van landgoed weer samen.
1807	Daniël Francouis van Alphen

1812-1852 mr Gerard Frederik Meybaum
Arnhemse vice-president van de rechtbank van eerste aanleg

1852-1866 publieke verkoop aan Adriana Catharina Angela
Weerts (1805-1881) en prof.dr.mr. Cornelis Anne den Tex, lid 2e
kamer

1866 splitsing Klingelbeek
Huidige Klingelbeek naar Jan Tra van Kanen,
makelaar en Agnes ter Meulen
Noordelijke gronden met boerderij naar J.Th. Vogel
(eigenaar van landgoed Den Brink, het huidige Kerna terrein.)

1872 Gerard Louis d'Abo en G.J.E. Kulenkamp-Lemmers

1876 Pieter Cornelis Loopuyt en Johanna Catharina
Loopuyt-Meerburg

1902 Duitse paters van de orde der Oblaten van Maria

1920-2010 Fraters van O.L. Vrouwe van het Heilig Hart St.
Eusibesiushuis

1941-1945 bezetting Duitse soldaten

2010 CasaCura Arnhem BV

Opdrachtgever

Hylkema Consultants BV
Contactpersoon: dhr. J. van Zelst
Doelenstraat 20
3512 XJ UTRECHT

(t) 030 2328866
(f) 030 2368294
(i) <http://www.hylkemaconsultants.nl>

Project

Landgoed 'De Klingelbeek'
Klingelbeekseweg 21-23
Arnhem

Opdrachtnemer

Debie & Verkuijl BNT,
bureau voor tuin en parkrestauratie
Auteur(s): mw. BSc P.H.M. Debie BNT
Zusterplein 22B
3703 CB ZEIST

(t) 030 69 33 063
(f) 030 69 33 025
(i) <http://www.debieenverkuijl.nl>

